

AVOCATUL POPORULUI PENTRU DREPTURILE COPILULUI

RAPORT
EVALUAREA RESPECTĂRII
DREPTURILOR COPIILOR
AFLAȚI ÎN DETENȚIE
ÎN LEGĂTURĂ CU URMĂRIREA
PENALĂ SAU EXECUTAREA PEDEPSEI

Cuprins

INTRODUCERE.....	2
CAPITOLUL I	
COPIII ÎN DETENȚIE: SCOPURI REALIZATE ȘI VULNERABILITĂȚI	3
1.1. Copiii în detenție: cadrul normativ internațional și cel european	5
1.2. Minorii în conflict cu legea penală	8
1.2.1. <i>Vârsta minimă a răspunderii penale</i>	8
1.2.2. <i>Minorii preveniți, minorii condamnați</i>	18
1.2.3. <i>Dejudiciarizarea și măsurile alternative la detenție pentru copii</i>	27
1.3. Garanțiile unui proces echitabil: participare efectivă și reprezentare	37
CAPITOLUL II	
STANDARDE ÎN MATERIA RESPECTĂRII DREPTURILOR COPIILOR ÎN LOCURILE DE DETENȚIE	47
2.1. Dreptul de a nu fi supus la rele tratamente.....	47
2.2. Dreptul la educație/pregătire profesională/muncă	54
2.3. Dreptul la asistență medicală	60
2.4. Dreptul de a rămâne în contact cu lumea exterioară și de a se reintegra în societate.....	66
CONSTATĂRI ȘI RECOMANDĂRI	71

INTRODUCERE

Nici un copil nu se naște cu un comportament delincvent. Copiii ajung în conflict sau în contact cu legea în urma unor circumstanțe nefaste. O mare parte dintre acești copii provin din familii unde părinții nu oferă copiilor grija necesară, consumă alcool sau droguri, săvârșesc infracțiuni.

Acești copii se află într-o situație de vulnerabilitate sporită – personală, fizică, psihologică și, mai ales, socială.

Implicarea statului în situația unui copil în conflict cu legea este decisivă. Pentru a înțelege toate aspectele problemei și a asigura în volum deplin drepturile acestor copii, sunt necesare monitorizarea permanentă și evaluarea respectării drepturilor copiilor aflați în custodia statului în legătură cu urmărirea penală sau executarea pedepsei.

Prezentul studiu abordează mai multe probleme din aria drepturilor copiilor care sunt în conflict cu legea în aspecte ce țin de asigurarea drepturilor acestor copii: vârsta minimă a răspunderii penale, situația copiilor în stare de arest, dreptul de a nu fi supus torturii și relexor tratamente, detenția și asigurarea drepturilor la integritate fizică și psihică, la sănătate, la educație, la contactul cu familia.

Asigurarea respectării drepturilor copiilor aflați în custodia statului în legătură cu urmărirea penală sau executarea pedepsei este primul pas pentru a acorda acestor copii încă o șansă, primul pas spre reintegrarea socială a copiilor în conflict cu legea. Obiectivul organelor statului implicate în acest proces este „recuperarea” acestei categorii de copii, readucerea vieții lor la normalitate, integrarea socială și crearea de condiții pentru un viitor normal, fără de conflict cu legea.

**Avocatul Poporului
pentru drepturile copilului
Maia BĂNĂRESCU**

Chișinău, 2019-2020

CAPITOLUL I

COPIII ÎN DETENȚIE: SCOPURI REALIZATE ȘI VULNERABILITĂȚI

Privarea de libertate constituie în sine una dintre cele mai crude ingerințe în drepturile inerente ființei umane și este posibilă doar în circumstanțe prevăzute de Lege și reglementate în cel mai previzibil și explicit mod. Privarea de libertate, de fiecare dată presupune un raport echilibrat între *competențele autorităților și drepturile și libertățile individului*. Privarea de libertate nu este o stare de lucruri întâmplătoare, ci un exercițiu în care autoritățile, deliberat, acționează pentru a realiza scopuri de natură penală sau procesual-penală, iar individul este plasat într-o stare de dependență de puterea emanată de autorități. Cu cât mai disbalansat este raportul între aceste componente, cu atât individul este mai vulnerabil. Tocmai din această logică privarea de libertate a unui copil trebuie să fie „conformă cu legea și se va folosi numai ca măsură extremă și pentru cea mai scurtă posibil perioadă de timp”¹. Atunci când s-a decis că privarea de libertate a unui minor este absolut necesară, aceasta trebuie să urmărească scopul de reeducare și reintegrare în societate. Durata sancțiunii trebuie să fie stabilită de o autoritate judecătorească, fără a elimina posibilitatea scurtării pedepsei.

Prin urmare, dacă toate persoanele private de libertate sunt vulnerabile prin faptul dependenței sale de puterea statului, atunci copiii constituie unul dintre cele mai vulnerabile grupuri de deținuți, din cauza vârstei, gradului de maturitate și efectelor dăunătoare pe termen lung ale detenției asupra bunăstării și dezvoltării lor. Copiii au o dezvoltare fizică și emoțională diferită de cea a adulților, au nevoi specifice și necesită o protecție specială. În aceste condiții, chiar dacă minorul a ajuns să se dețină în penitenciare, „este necesar a întreprinde toate măsurile pentru a minimaliza elementele de constrângere/limitare a vieții și a diversifica maximal posibilitățile de instruire și dezvoltare a personalității.”² (*notă: traducerea autorului*)

Detenția răspunde rareori necesităților specifice ale copiilor ca grup sau la nivel individual, inclusiv necesității de educație adecvată, contact cu familia și comunitatea, sport, recreere ș.a. Dimpotrivă, aceasta agravează adesea vulnerabilitatea lor, expunându-i mai multor forme și situații de risc, cum ar fi discriminarea, abuzul, violența, condițiile de viață precare, îngrijirea medicală și nutriția inadecvate. Atunci când sunt lipsiți de libertate, aceștia sunt, de asemenea, expuși riscului de autovătămare sau chiar de sinucidere.

¹ Articolul 37 din Convenția ONU privind drepturile copilului;

² Эндру Койл, «Подход к управлению тюрьмой с позиций прав человека», pag.126;

Detenția are un efect negativ asupra copiilor, atât pentru că restricționează libertatea lor de mișcare, cât și pentru că interferează cu o serie de drepturi ale acestora și îndeplinește rar nevoile specifice ale copiilor în materie de reintegrare prin activități educaționale, sportive, de agrement și profesionale.

Organizarea inefficientă a penitenciarului în aceste domenii-cheie provoacă efecte nefaste asupra siguranței detenției și asupra dezvoltării și reintegrării ulterioare copiilor. Totodată, lipsa activităților poate crea, de asemenea, situații de risc de violență și abuz atunci când copiii rămân izolați în celulele lor o mare parte a timpului.

În unele cazuri, copiii privați de libertate nu mențin un contact regulat cu rudele și prietenii lor, fie pentru că sunt privați de orice contact în calitate de pedeapsă, fie că sunt plasați în instituții de detenție departe de casele și rudele lor. Locația instituțiilor de detenție afectează nu doar posibilitatea de a fi vizitați, ci și reintegrarea lor în comunitate. Se pare că în Republica Moldova distanța până la locul de executare de către minori a pedepsei, dar și a măsurii preventive, arestul capătă o abordare specială, or la nivel de politici³ s-a luat decizia de a asigura detenția minorilor, centralizat, în centrul de detenție pentru minori și tineri, situat în comuna Goian. Distanța de cca 250 km de la nordul și cca 200 km de al sudul țării, în cumul cu bugetul limitat al familiei, poate deveni un real impediment pentru procesul de resocializare sau comunicare cu familia. Desigur, este necesar a prioritiza scopurile urmărite, de aceea, în cazul când detenția compactă a minorilor urmărește scopul instituirii unei unități separate de detenție a minorilor, iar prin aceasta reducerea influențelor din partea deținuților adulți, atunci opțiunea autorităților pare a avea justificările necesare.

Astfel, odată cu privarea de libertate, toate persoanele, inclusiv copiii, sunt plasate în grija autorităților statului. Sub nici un motiv legat de statutul lor, copiilor privați de libertate nu li se pot *refuza libertățile, drepturile civile, politice, economice, sociale sau culturale* care le sunt acordate prin dreptul național sau internațional și care sunt compatibile cu privarea de libertate. Dimpotrivă, practicile demonstrează că responsabilitățile autorităților față de această categorie de deținuți sporește odată cu plasarea lor în detenție.

³ Acordul de finanțare „Sprijin pentru reformele din sectorul justiției”, semnat între Comisia Europeană și Guvernul Republicii Moldova;

1.1. Copiii în detenție: cadrul normativ internațional și cel european

Principalele organizații internaționale în domeniul drepturilor omului, cum ar fi Organizația Națiunilor Unite și Consiliul Europei, au elaborat standarde și orientări semnificative referitoare la drepturile copilului. Statutul copiilor custodiați în contextul justiției juvenile este reglementat de prevederi generale privind drepturile omului, relevante atât în cazul adulților, cât și al copiilor, dar și de prevederi specifice.

Printre cele mai importante instrumente internaționale în materie trebuie menționate:

- Convenția Organizației Națiunilor Unite privind drepturile copilului, 1989;
- Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, 1984;
- Ansamblul Regulilor Minime ale Națiunilor Unite cu privire la Administrarea Justiției Juvenile (Regulile de la Beijing), 1985;
- Regulile Națiunilor Unite pentru protecția minorilor privați de libertate (Normele de la Havana), 1990;
- Principiile directe ale Națiunilor Unite privind prevenirea delincvenței juvenile (Principiile directe de la Riyadh), 1990;
- Regulile minime ale Națiunilor Unite pentru elaborarea unor măsuri neprivative de libertate (Regulile de la Tokyo), 1990;
- Ansamblul de reguli minime ale Națiunilor Unite pentru tratamentul deținuților (Regulile Nelson Mandela), 2015;
- Nota de orientare a Secretarului General al Organizației Națiunilor Unite: Abordarea justiției juvenile, 2008;
- Comentariul general nr. 10 al Comitetului pentru drepturile copilului: Drepturile copilului în sistemul justiției juvenile, 2007;
- Comentariul general nr. 24 al Comitetului pentru drepturile copilului: Drepturile copilului în sistemul justiției juvenile, septembrie 2019.

Printre cele mai importante instrumente europene cu privire la drepturile copilului se regăsesc:

- Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, 1950;
- Convenția europeană privind exercitarea drepturilor copiilor, 1996;

- Convenția Consiliului Europei privind protecția copiilor împotriva exploatării și abuzurilor sexuale (Convenția de la Lanzarote), 2007;
- Orientările Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind justiția în interesul copilului, 2010;
- Regulile penitenciare europene, 2006;
- Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei către statele membre cu privire la Normele europene pentru delincvenții minori care fac obiectul unor sancțiuni sau măsuri, 2008;
- Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei către statele membre cu privire la noile modalități de abordare a delincvenței juvenile și rolul justiției juvenile, 2003.

Conform standardelor internaționale, justiția pentru copii are ca sarcină asigurarea, în orice situație, a intereselor copilului, inclusiv în cazul privării de libertate ca măsură excepțională.

Șirul de acte indicate *supra* vorbește despre aria preocupărilor legate de privarea de libertate a minorilor și aceasta în contextul unei noțiuni și mai largi, numită Justiția pentru Copii. Mai multe definiții ale acestui institut juridic au fost elaborate și discutate în mediul profesionist. De fiecare dată se urmărea intenția a scoate în evidență circumstanțele care caracterizează justiția pentru copii. Una din viziunile care redă într-un mod concis și exact esența justiției juvenile este expusă în Linii Directoare pentru justiția prietenoasă copiilor, adoptate de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 30.06.2010: *justiția prietenoasă copiilor este „o justiție accesibilă, corespunzătoare vârstei, rapidă, adaptată și concentrată pe necesitățile și drepturile copilului, inclusiv dreptul la un proces echitabil, dreptul de a participa și de a înțelege procedurile din cadrul acestuia, dreptul la viață privată și de familie și dreptul la integritate și demnitate”.*

Aceste standarde îndeamnă statele-părți să promoveze adoptarea legilor și a procedurilor aplicabile copiilor în conflict cu legea, să creeze instituții abilitate să înfăptuiască justiția în privința copiilor, să ia măsuri pentru a trata acești copii fără a se recurge la procedura judiciară, cu condiția ca drepturile omului și garanțiile legale să fie deplin respectate. Arestarea și deținerea unui copil trebuie să fie conforme cu legea și să fie folosite numai ca măsură extremă și pentru o perioadă cât mai scurtă, iar copilului suspectat, acuzat sau condamnat trebuie să i se asigure dreptul la un tratament conform cu simțul demnității și al valorii personale, care să țină seama de vârsta sa, precum și de necesitatea de a promova reintegrarea copilului în societate. Fiecare etapă a procesului penal trebuie să se încal-

dreze în limite stricte de timp pentru a evita tergiversarea și pentru a asigura o reacție cât mai rapid posibilă față de infracțiunile comise de copii. Astfel, măsurile menite să grăbească îndeplinirea justiției și să sporească eficiența acesteia trebuie să fie echilibrate cu noțiunea de termen rezonabil al procesului. Ori de câte ori este posibil, în cazul copiilor cu statut de învinuit trebuie să fie aplicate alternative la detenție.

Comentariul general (nr.10) privind copiii și justiția juvenilă, emis de Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului, oferă orientări detaliate referitoare la interpretarea și punerea în aplicare a CDC în ceea ce privește justiția juvenilă.

Sistemul justiției juvenile poate fi evaluat în baza indicatorilor elaborați de Organizația Națiunilor Unite⁴:

1. Numărul de copii reținuți și arestați în ultimele 12 luni la 100 000 de copii;
2. Numărul de copii în detenție la 100 000 de copii;
3. Numărul de copii aflați în arest preventiv la 100 000 de copii;
4. Perioada medie a detenției preventive (până la pronunțarea sentinței);
5. Perioada medie a detenției după pronunțarea sentinței;
6. Numărul de copii care au decedat în ultimele 12 luni în detenție la 1 000 de copii deținuți;
7. Ponderea copiilor în detenție care nu sunt în totalitate deținuți separat de adulți;
8. Ponderea copiilor în detenție din numărul total de copii deținuți care în ultimele trei luni au fost vizitați de părinți, rude sau alte persoane;
9. Ponderea copiilor condamnați la privațiune de libertate;
10. Ponderea copiilor în privința cărora cauza a fost încetată până la pronunțarea sentinței;
11. Ponderea copiilor eliberați din detenție, în privința cărora au fost aplicate măsuri educative;
12. Existența unui mecanism care garantează efectuarea unor inspecții/monitorizări independente a locurilor de detenție;
13. Existența unui mecanism de depunere a plângerilor de către copiii în detenție; ponderea instituțiilor de detenție în care mecanismul de depunere a plângerilor funcționează;

⁴ https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Manual_for_the_Measurement_of_Juvenile_Justice_Indicators.pdf

14. Existența unui sistem specializat de justiție pentru copii;
15. Existența unui plan național de prevenire a implicării copilului în comiterea delictelor.

1.2. Minorii în conflict cu legea penală

1.2.1. Vârsta minimă a răspunderii penale

Abordarea criminologică a cauzelor ce determină comportamentul infracțional

Din cauza caracterului său complex, vârsta minimă a răspunderii penale este un subiect de dispută continuă în mediul profesionist. Limita răspunderii penale variază vizibil în funcție de regulile și tradițiile de organizare a societății. Atitudinea modernă constă în întrebarea dacă un copil poate suporta consecințele morale și psihologice ale răspunderii penale, adică dacă un copil, ținându-se cont de capacitatea sa de discernământ și de înțelegere, poate fi făcut responsabil de un comportament esențial antisocial.

Articolul 40 din Convenția ONU cu privire la drepturile copilului (CDC) stabilește un șir de linii directoare referitor la modul în care autoritățile unui stat urmează să abordeze un copil „suspectat, acuzat sau dovedit că a comis o încălcare a legii penale”. Modelul ce trebuie dedus din textul Convenției evidențiază în mod clar abordarea bazată pe respectarea drepturilor omului, referindu-se la așa valori ca „*simțul de demnitate*”, „*valoarea personală*”, „*viața personală*”. În același timp, textul Convenției pune în sarcina statelor semnatare așa angajamente pozitive ca promovarea și adoptarea de legi, proceduri, crearea de autorități și instituții, special concepute pentru copiii suspectați, acuzați sau declarați că ar fi comis încălcări ale legii penale și, în special: să stabilească o vârstă minimă sub care copiii vor fi presupuși a nu avea capacitatea de a încălca legea penală.

Deși CDC nu stabilește o anumită vârstă a răspunderii penale, ea încurajează statele părți să stabilească o vârstă minimă sub care copiii nu vor fi subiecți ai raporturilor juridice penale. Totodată, în Comentariul general nr.10, Comitetul pentru drepturile copilului recomandă statelor membre să nu stabilească o vârstă prea mică a răspunderii penale. Regulile de la Beijing transmit un mesaj similar: „În sistemele juridice care recunosc noțiunea de limită a răspunderii penale, aceasta din urmă nu trebuie să fie fixată prea jos, ținând cont de problemele de maturitate afectivă, psihologică și intelectuală”.

Cadrul normativ autohton definește în Codul Familiei noțiunea de copil ca fiind „persoana care nu a atins vârsta de 18 ani (majoratul)”. Legea penală însă tratează copiii cu o mai mare miticolozitate, iar vârsta determină regimul raporturilor juridice de natură penală, procesual penală și execuțională. Astfel, în conformitate cu prevederile articolului 21 din Codul Penal al Republicii Moldova, „Sunt pasibile de răspundere penală persoanele fizice responsabile care, în momentul săvârșirii infracțiunii, au împlinit vârsta de **16 ani**.” Totodată, legiuitorul a instituit un șir de cazuri când efectele Legii penale se extind și asupra subiecților cu vârsta cuprinsă între 14 și 16 ani și aceasta se întâmplă în cazul comiterii unor infracțiuni din partea specială a Codului Penal, evidențiate într-o categorie aparte în limitele marjei de apreciere a legiuitorului țării.⁵ Ombudsmanul pentru drepturile copilului, în cadrul realizării prezentului studiu, și-a expus viziunea asupra subiectului larg discutat, cum este vârsta atragerii la răspundere penală a minorilor și această opinie susține politicile actuale în domeniu și nu consideră necesar de micșorat vârsta atragerii la răspundere penală.

Indicatorii statistici referitor la structura criminalității juvenile permit să modelăm un tablou general asupra fenomenului și să observăm anumite tendințe, cel puțin pe un interval de timp între anul 2016 și 9 luni ale anului 2019.

Astfel, indicatorii cantitativi arată o descreștere a numărului de minori în conflict cu legea penală de la 204 în 2016 și 199 în 2017 la 156 în 2018 și 144 în 9 luni ale anului 2019, timp în care statisticile înregistrează 3 infracțiuni excepțional de grave⁶ comise în anii 2016 – 1, 2018 – 1 și 2019 – 1, față de 0 crime din această categorie în 2017.

O creștere clară a indicatorilor se observă la capitolul „Infracțiuni grave”⁷. Aici s-au înregistrat 35 și 26 de infracțiuni, respectiv, în anii 2018, 2019 (9 luni) față de 23 și 24 în anii 2016, 2017 respectiv. Deși mai puțin decât în aceeași perioadă a anului 2018, indicatorul este în creștere com-

⁵ Articolul 21 alineatul (2) din Cod Penal: „Persoanele fizice care au vârsta între 14 și 16 ani sunt pasibile de răspundere penală numai pentru săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art.145, 147, 151, 152 alin.(2), art.164, 166 alin.(2) și (3), art.171, 172, 175, 186-188, 189 alin. (2)-(6), art. 190 alin. (2)-(5), art. 192 alin. (2)-(4), art. 192¹ alin. (2) și (3), 196 alin.(4), art.197 alin.(2), art.212 alin.(3), art.217 alin.(4) lit.b), art.217¹ alin.(3) și alin.(4) lit.b) și d), art.217³ alin.(3) lit.a) și b), art.217⁴, art.217⁶ alin.(2), art.260, 268, 270, 271, art.275, 280, 281, 283-286, 287 alin. (2) și (3), art.288 alin.(2), art.290 alin.(2), art.292 alin.(2), 317 alin.(2), art.342”;

⁶ Infracțiuni excepțional de grave se consideră infracțiunile săvârșite cu intenție pentru care legea penală prevede detențiune pe viață;

⁷ Infracțiuni grave se consideră faptele pentru care legea penală prevede pedeapsa maximă cu închisoare pe un termen de până la 12 ani inclusiv;

parativ cu anii 2016 și 2017, astfel necesită atenția cuvenită din partea autorităților. În contextul dat, este important ca instituțiile competente purtătoare ale puterii de stat să investigheze oricare fluctuație a indicatorilor criminalității și să vină neîntârziat cu reacția necesară. De exemplu, creșterea numărului de infracțiuni grave comise de către minori ar trebui să ridice o serie de întrebări în fața autorităților și, probabil, cel mai indicat mijloc de a oferi răspunsuri ar fi un studiu criminologic al situației.

Totuși indicatorii de bază se concentrează pe dimensiunea infracțiunilor mai puțin grave⁸ și aici se înregistrează o descreștere cu circa 50 de unități față de aceeași perioadă a anilor 2016 (169 de infracțiuni) și 2017 (162 de infracțiuni), comparaiv cu anul 2018 (111 de infracțiuni) și 110 de infracțiuni în 9 luni ale anului 2019. Se pare că în anul 2019 indicatorii cantitativi vor crește totuși, comparaiv cu anul 2018.

„Prevederile Codului Penal și ale Codului de Procedură Penală ale Republicii Moldova sunt considerate de către experții internaționali corespunzătoare și adecvate, reieșind din faptul că sunt suficient de comprehensive și asigură o bună protecție a drepturilor minorilor conform standardelor internaționale, inclusiv la aspectul ce ține de faza urmăririi penale a acestor cauze. Urmărirea penală include două dimensiuni: dimensiunea strict legislativă și dimensiunea aspectelor problematice ale punerii în practică a prevederilor legale.”⁹

Așadar, cadrul normativ național conține un număr de norme speciale, menite să reglementeze un spectru larg de aspecte cu referire la momentul contactului minorului cu legea penală. În special, pe lângă circumstanțele care urmează a fi dovedite în cadrul unei investigări penale¹⁰ ordi-

⁸ Infracțiuni mai puțin grave se consideră faptele pentru care legea penală prevede pedeapsa maximă cu închisoare pe un termen de până la 5 ani inclusiv;

⁹ Viorica Puica, „Justiția juvenilă. Îndrumar pentru judecători și procurori”, Chișinău, 2014, pag.17;

¹⁰ Articolul 96. Circumstanțele care urmează să fie dovedite în procesul penal

(1) În cadrul urmăririi penale și judecării cauzei penale, trebuie să se dovedească:

- 1) faptele referitoare la existența elementelor infracțiunii, precum și cauzele care înlătură caracterul penal al faptei;
 - 2) circumstanțele prevăzute de lege care atenuează sau agravează răspunderea penală a făptuitorului;
 - 3) datele personale care caracterizează inculpatul și victima;
 - 4) caracterul și mărimea daunei cauzate prin infracțiune;
 - 5) existența bunurilor destinate sau utilizate pentru săvârșirea infracțiunii sau dobândite prin infracțiune, indiferent de faptul cui ele au fost transmise;
 - 6) toate circumstanțele relevante la stabilirea pedepsei;
- (2) Concomitent cu circumstanțele care urmează să fie dovedite în procesul penal, trebuie să fie descoperite cauzele și condițiile care au contribuit la săvârșirea infracțiunii;

nare, în cauzele privind minorii, legiuitorul a pus în sarcina organelor de urmărire penală și instanței de judecată a clarifica un șir de circumstanțe suplimentare așa ca:

- 1) vârsta minorului (ziua, luna, anul nașterii);
- 2) condițiile în care trăiește și este educat minorul, gradul de dezvoltare intelectuală, volitivă și psihologică a lui, particularitățile caracterului și temperamentului, interesele și necesitățile lui;
- 3) influența adulților sau a altor minori asupra minorului;
- 4) cauzele și condițiile care au contribuit la săvârșirea infracțiunii;
- 5) în cazul când se constată că minorul suferă de debilitate mintală, care nu este legată de o boală psihică, trebuie să se stabilească, de asemenea, dacă el a fost pe deplin conștient de săvârșirea actului. Pentru a stabili aceste circumstanțe, vor fi ascultați părinții minorului, învățătorii, educatorii lui și alte persoane care ar putea comunica datele necesare, precum și se va cere efectuarea unei anchete sociale, prezentarea documentelor necesare și se vor efectua alte acte de urmărire penală și judiciare.

Pentru circumstanțele prevăzute, organul de urmărire penală, procurorul sau, după caz, instanța de judecată, dispune întocmirea referatului presentințial de evaluare psihosocială a minorului.

Cadrul normativ actual conferă referatului presentințial o importanță deosebită atât în cadrul procesului de individualizare a sancțiunilor penale, cât și în faza urmăririi penale, referatul oferind o evaluare profesională a naturii și cauzelor care au condus la un comportament infracțional al persoanei evaluate, precum și a posibilităților acesteia de a se reintegra în societate. Astfel, consilierii de probațiune, latu sensu realizează o activitate de investigație, analiză și cercetare paralelă a circumstanțelor cazului, realizând poate cea mai importantă și dificilă sarcină a procesului penal: și echitatea, iar prin aceasta inevitabilitatea pedepsei.¹¹

Spre deosebire de cazurile cu infractori majori, referatele de evaluare sunt solicitate, în mod obligatoriu, de către organul de urmărire penală sau procuror, în cauzele privind minorii.¹²

¹¹ Articolul 1 alineatul (2) CPP: „Procesul penal are ca scop protejarea persoanei, societății și statului de infracțiuni, precum și protejarea persoanei și societății de faptele ilegale ale persoanelor cu funcții de răspundere în activitatea lor legată de cercetarea infracțiunilor presupuse sau săvârșite, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală și condamnată.”

¹² Articolul 8 alineatul (2) din Legea cu privire la probațiune: „Referatul presentințial de eva-

Luând în considerație că activitatea sistemului de probațiune se desfășoară în interesul comunității, în scopul reintegrării sociale a persoanelor care au încălcat legea, al diminuării riscului de săvârșire a unor noi infracțiuni și al menținerii securității comunitare, se arată tot mai necesară orientarea sistemului de probațiune spre identificarea și implementarea unor noi măsuri comunitare, oferind oportunități sporite de integrare și reintegrare a persoanelor condamnate. Unul din modelele noi ale măsurilor comunitare în viziunea specialiștilor poate fi Centrul de asistență și reabilitare pentru minori.

CPT a susținut de mult timp că toți minorii reținuți, care sunt suspectați ori condamnați pentru infracțiuni penale, trebuie să fie ținuți în centre de detenție concepute special pentru persoane de vârsta lor, care să ofere un mediu diferit de cel din închisoare și regimuri potrivite nevoilor lor, centre dotate cu personal instruit în relația cu tinerii. Din păcate, aceasta nu este nici pe departe situația în multe țări membre ale Consiliului European.

S-au realizat progrese în ceea ce privește minorii care sunt trimiși la închisoare, ca ei să nu mai fie ținuti împreună cu adulții, ci în unități speciale pentru minori. Totuși, cel mai adesea, nu numai că aceste unități oferă condiții materiale precare, dar, din cauza lipsei de personal specializat, deținuții minori sunt supuși unui regim sărăcăcios, iar sprijinul și supravegherea rămân inadecvate. Aceasta înseamnă că minorii nu beneficiază de activități de formare educațională și profesională care să-i pregătească pentru viață, necesare pentru reintegrarea lor în comunitate atunci când sunt eliberați.

Pe de altă parte, Comitetul a vizitat un număr de instituții pentru minori din mai multe țări, care într-adevăr sunt special concepute pentru aceștia și se bazează pe conceptul unităților de sine stătătoare. Aceste instituții sunt compuse din mici unități, bine dotate cu personal specializat, fiecare cuprinzând un număr limitat atât de camere pentru o persoană (de obicei nu mai mult de zece camere), cât și o zonă comună. Minorilor li se oferă pe tot parcursul zilei o serie de activități cu scopuri precise, iar personalul promovează un spirit de comuniune în cadrul unității. CPT consideră că astfel de centre reprezintă un model pentru tratamentul deținuților minori în toate țările europene¹³.

luare psihosocială a personalității se întocmește la demersul organului de urmărire penală, al procurorului sau al instanței de judecată.”;

¹³ „Minori privați de libertate conform legislației penale”, extras din cel de-al 24-lea Raport general al Comitetului European pentru Prevenirea Torturii și Tratatamentelor sau Pedepse-

În cadrul studiului, aria subiectelor de cercetare a fost extinsă, într-un mod special spre competențele organelor probațiunii.

Probațiune – evaluare psihosocială, control al persoanelor aflate în conflict cu legea penală și resocializarea lor, adaptarea persoanelor eliberate din locurile de detenție, pentru preîntâmpinarea săvârșirii de noi infracțiuni.¹⁴

Constituirea organelor probațiunii în Republica Moldova încă este în proces. Mai multe aspecte ale funcționalității depline ale acestui organ necesită încă îmbunătățiri, cert este că măsurile probaționale deja puse la dispoziția practicienilor din domeniul justiției penale nu sunt folosite la scară largă.

„Pe parcursul anului 2018, organul de probațiune a recepționat 940 de solicitări de referate prezentințiale, fapt ce denotă că tot atâți minori au săvârșit infracțiuni și s-au aflat în urmărirea penală.

În perioada lunii octombrie 2019, în evidența serviciului de probațiune se aflau 163 de minori (149 de băieți și 14 fete) pe următoarele categorii de măsuri:

Condamnați cu suspendare – 115.

Condamnați la muncă neremunerată în folosul comunității – 13.

Măsuri de constrângere cu caracter educativ – 35.

Pe parcursul anului 2018, fluxul de minori condamnați în probațiune a fost de 344, fiind în evidența a 42 Birouri de probațiune teritoriale, iar un Centru dotat cu personal calificat și servicii calitative în sistem nu există.

La 01 octombrie 2019 erau supuși arestului preventiv în cadrul Administrației Naționale a Penitenciarelor 20 de minori.

Astfel, efectuând un calcul din numărul minorilor supuși anchetei penale și condamnați în probațiune, putem constata că în cadrul Centrelor ar putea fi implicați în jur de 1100 de minori care au comis diverse categorii de infracțiuni: și care ar beneficia de asistență juridică, medicală, psihologică, programe de consiliere, terapeutice, activități culturale, sportive etc.

Activitatea de supraveghere este bazată pe două componente: control și asistență. Controlul constă în verificarea modului în care persoana sancționată respectă obligațiile impuse de către instanța de judecată, iar asistența implică intervenția psihologică și socială.

lor Inumane sau Degradante (CPT), 2015, p.101;

¹⁴ Articolul 2 din Legea cu privire la probațiune;

De eficacitatea procesului de asistență și consiliere depinde reintegrarea în societate a subiecților care au comis infracțiuni și care presupune în esență schimbarea comportamentului.

Percepția generală a sistemului de probațiune reflectă necesitatea implementării în lucrul cu persoanele condamnate a măsurilor probaționale specializate, oferirea asistenței specifice prin intermediul specialiștilor, instituțiilor din comunitate în funcție de nevoile persoanei supravegheate.

Reieșind din acest raționament, INP consideră necesar crearea unui Centru de asistență și reabilitare orientat spre acoperirea unui spectru specific de necesități cu care se confruntă subiecții minori care sunt în conflict cu legea penală.

Necesitatea creării unui Centru specializat derivă din necesitatea asigurării calitative a procesului de reintegrare socială a minorilor și tinerilor aflați în conflict cu legea penală, care la moment nu este abordat ca un proces complex. Din acest motiv, eforturile de resocializare depuse de fiecare instituție aparte nu au un rezultat scontat, întrucât procesul adesea nu este coordonat, eficient și coerent apărând o ruptură ce ne pune în imposibilitate de a asigura continuitatea măsurilor și acțiunilor întreprinse de fiecare instituție a statului în parte sau a societății civile.

Prin urmare, acest fapt ne îndeamnă la crearea nu doar a unor instrumente ce au un impact instituțional, dar crearea unui Centru în care toți actorii ar întreprinde măsuri și acțiuni conjugate ce ar asigura o continuitate efectivă în reabilitarea beneficiarilor cu monitorizarea continuă a acestora până la diminuarea riscului de recidivă.”¹⁵

Activitatea consilierului de probațiune poate și trebuie valorificată mai intens în partea ce ține de realizarea prevenției. Așa cum am menționat, referatul prezentințial oferă posibilitatea a înțelege cauzele care au condus la comportamentul infracțional, iar, pe de altă parte, organul de urmărire penală care „a constatat existența unor cauze și condiții care au contribuit la săvârșirea infracțiunii, ...este obligat să sesizeze organul respectiv sau persoana cu funcție de răspundere cu privire la luarea unor măsuri pentru înlăturarea acestor cauze și condiții.”¹⁶

Atribuțiile serviciului de probațiune și ale organului de urmărire penală indicate supra par a fi un instrument accesibil care asigură conjugarea eforturilor autorităților în realizarea prevenției generale și reducerea recidivei.

¹⁵ Opinie expusă în cadrul interviului cu directorul Inspectoratului Național de Probațiune, A.lavorschi;

¹⁶ Articolul 216 CPP;

Tabel: Date statistice privind recidiva minorilor aflați în instituțiile penitenciare¹⁷

		2016	2017	2018	2019 (9 luni)
Recidiva (aflați în stare de arest preventiv)	Prima dată	17	13	20	12
	2 ori	6	2	2	2
	Mai mult de 2 ori	3	13	3	0
Recidiva (execută pedeapsa cu închisoarea)	Prima dată	21	18	27	28
	2 ori	11	11	11	14
	Mai mult de 2 ori	5	5	8	7

Cu siguranță, acest instrument (probațiunea) necesită a fi susținut și la necesitate perfecționat, or prevenirea și profilaxia infrafracționalității oferă societății șansa să se concentreze pe necesitățile de dezvoltare ale acesteia și să evite cheltuieli legate de descoperirea și înlăturarea consecințelor infracțiunilor deja produse.

În aceeași ordine de idei, înțelegerea stărilor de fapt care determină contactul copilului cu legea penală constituie primul pas pe care trebuie să-l facă autoritățile parcurgând o cale complicată a prevenției infrafracționalismului juvenil. Schimbările în axa valorilor unei societăți determină în mod direct și structura infrafracționalității, în special a infrafracționalismului juvenil. Coroborarea și concurența generațiilor sunt prezente în toate domeniile vieții sociale, de aceea tendința minorilor de a imita comportamentul adulților trebuie luată în calcul și sub aspect criminologic. Modul și viteza cu care societatea reacționează la aceste fluctuații determină indicii succesului autorităților în confruntarea cu criminalitatea, iar identificarea vârstei minime de atragere la răspundere penală ar trebui privită ca una din modalitățile de reacționare amintită mai sus.

În ultimul deceniu s-au purtat multe discuții privind „factorii de risc pentru copiii care manifestă comportament delincvent sau comit infracțiuni și grupurile de copii care sunt cel mai mult expuși pericolului de a aborda un comportament delincvent și pare să existe un consens larg cu privire la factorii legați de manifestarea la copii a comportamentului infrafracțional. Factorii de risc identificați sunt detaliați și descriși în cele ce urmează.

¹⁷ Forma nr.4, anexă la Ordinul ANP nr. 81 din 14.06.2018;

La nivel individual: inteligență redusă, empatie redusă, impulsivitate și hiperactivitate și în special pentru Republica Moldova, necesități educaționale speciale, sănătate mintală precară, experiență de pierdere a unei persoane apropiate, vulnerabilitate la influențe negative și consum de alcool și altele.

În cadrul familiei: administrarea proastă în familie (eșec în stabilirea unor așteptări clare pentru comportament, supraveghere sau monitorizare proastă, inconsistență sau disciplină dură); conflicte în familie, venituri reduse, condiții proaste de trai; și în special pentru Republica Moldova, abuz, violență, îngrijire necorespunzătoare sau neglijare, abandon, abuz de alcool sau alte substanțe din partea părinților, dizabilitate, abilități parentale reduse, sărăcie și migrație;

La școală: neimplicare, reușită scăzută și frecventarea unor școli dezorganizate. În Republica Moldova cei mai pronunțați factori de risc în școli sunt: lipsa resurselor din școli și incapacitatea de a satisface necesitățile elevilor, inclusiv cerințele educaționale speciale, hărțuirea din partea colegilor mai mari, neimplicarea și absenteismul elevilor;

La nivelul comunității locale: amplasarea în regiuni cu multiple lipsuri, asocierea cu persoane de aceeași vârstă cu comportament delinvent și cu experiență de înstrăinare.

Natura interconectată a factorilor de risc indică asupra importanței abordării multidisciplinare a serviciilor de prevenire, care ar putea răspunde factorilor de risc relevanți *tuturor* nivelelor.

Profesioniștii care au fost consultați în procesul de cercetare au atribuit în mod sistemic manifestarea comportamentului delinvent al copiilor la experiențele lor de violență, abuz și neglijare în familie. Constatările cercetării sugerează că grija (părintească) neadecvată este un generator fundamental și des întâlnit al comportamentului antisocial sau delinvent al copilului. Vasta majoritate a copiilor intervievați în cadrul cercetării au menționat că au trecut prin diverse forme de grijă neadecvată, iar în unele cazuri, chiar neglijare, ceea ce a contribuit la comportamentul lor delinvent. Lipsa grijei părintești sau grija neadecvată poate avea un impact grav asupra dezvoltării fizice, mintale și emoționale a copilului; studiile au menționat că copiii care au trecut prin experiențe de neglijare sunt mai predispuși pentru probleme de comportament, care ar putea duce la activitate antisocială sau chiar infracțională.

Grija părintească neadecvată și lipsa atenției suficiente și supravegherea par a fi o problemă acută atunci, când părinții nu sunt capabili sau nu

doresc să ofere suficient timp sau efort sau să se comporte adecvat cu copiii lor¹⁸.

În cadrul vizitelor efectuate în locurile de detenție, minorii au fost întrebați cu cine locuiau înainte de a ajunge la penitenciar. Obiectivul propus a fost de a identifica rolul mediului familial asupra predisunerii copilului spre un comportament delinquent.

Întrebarea Q9 din Chestionar: Cu cine locuiai înainte de a fi adus aici?						
Opțiuni de răspuns		mama	tata	Bunic(ă)	Unchi/ mătușă	Frate/ soră
Cu ambii părinți	9					
Cu un părinte		14	3			
Cu alte rude				7	2	2
La cunoștințe/prieteni	1					
Singur	2					
Într-un centru de plasament/ în asistență parentală	1					
Pe stradă						

Realizând alte cercetări similare, s-a constatat că „neglijarea deseori are loc pentru că copiii sunt plasați în medii de îngrijire neadecvată, deseori în compania membrilor familiei extinse atunci, când părinții lor au migrat în căutarea oportunităților de angajare. Un consilier de probațiune a descris cazul extrem al unui minor de 17 ani de origine rromă, care a fost lăsat în grija bunelor săi, iar aceștia, din motive de vârstă, sănătate și financiare, nu erau în stare să-i ofere grija și supravegherea necesară. După cum a explicat consilierul de probațiune, care gestiona cazul copilului:

„Am fost contactați de procuror privind cazul copilului de origine rromă... mama lui s-a recăsătorit și s-a mutat în regiunea transnistreană, iar tatăl său a plecat în Rusia. El a fost lăsat în grija bunelor, însă ambii erau foarte înaintați în vârstă și situația lor financiară era dezastruoasă. Unul era cu dizabilități severe și nevăzător. [Băiatul] a ajuns să trăiască pe străzi. Nimeni nu îi purta de grijă... El a comis multe furturi și a făcut legătură cu unul dintre unchii lui, care era mai în vârstă și care deja a comis mai multe infracțiuni - infracțiuni legate de droguri și deja se afla în conflict cu legea. Aceasta era unica persoană cu care el comunica ... Ei l-au găsit într-o încăpere foarte mică, nu o poți numi casă, nu avea toaletă, erau poate 8-10 persoane în această colibă.

¹⁸ Raport privind evaluarea necesităților pentru serviciile primare, secundare și terțiare de prevenire pentru copiii aflați în conflict cu legea în Republica Moldova, UNICEF, 2015;

Într-o zi l-au găsit, avea haine de la altcineva, era fără încălțăminte și foarte flămând.”¹⁹

În cadrul prezentului studiu, copiii au fost încurajați să răspundă și la o altă întrebare: „Cine crezi că e principalul responsabil dacă copilul comite o infracțiune?”, fiindu-le oferite câteva opțiuni de răspuns: „Părinții”, „Copilul”, „Grupul de prieteni”, „Școala”, „Societatea în care trăim”. De menționat că copiii au bifat primele două opțiuni în cel mai multe cazuri de răspuns.

Câți minori au răspuns și care a fost opțiunea acestora la întrebarea suficient de complicată din punctul de vedere al propriilor percepții asupra comportamentului delincent, este reflectat în tabelul ce urmează²⁰:

Întrebarea Q51 din chestionar: Cine crezi că este principalul responsabil dacă copilul comite o infracțiune?

Instituția penitenciară/nr. de răspunsuri procesate	IP. 10 Goieni/17	IP 11 Bălți/8	IP 13/3	IP 5/1	IP 7/2	total
părinții	10	1	0	0	2	13
copilul	9	6	0	0	0	15
prieteni	6	2	3	0	0	11
școala	1	0	0	0	0	1
societatea	3	0	3	0	0	6

1.2.2. Minori preveniți, minori condamnați

Una din posibilele perspective triste ale contactului cu legea penală este posibilitatea privării de libertate. Așa cum s-a menționat mai sus, privarea de libertate este cea mai invazivă măsură preventivă și ea se poate aplica inclusiv în privința minorilor. Cadrul normativ național reglementează procesual momentul privării de libertate prin noțiunile: *reținere*, *arestare*, *condamnare* (la închisoare). Pentru toate cele trei ipostaze procesuale, minorii, ca o categorie distinctă a raporturilor juridice respective, beneficiază de un tratament diferențiat-privilegiat. Legiuitorul s-a străduit să reglementeze momentul intervenției agenților săi împuterniciți cu aplicarea legii într-un mod cât mai previzibil și explicit, în special atunci când este vorba despre plasarea în custodie a unui minor.

¹⁹ Idem;

²⁰ Notă: unii copii au ales mai multe opțiuni, iar alții nu au dorit să răspundă la această întrebare;

Reținerea și arestarea

Legea procesual-penală definește reținerea ca „privarea persoanei de libertate, pentru o perioadă scurtă de timp, dar nu mai mult de 72 de ore”²¹ și o încadrează în șirul de măsuri de constrângere prevăzute de Codul de Procedură Penală. De menționat că termenul de 72 de ore constituie *lex specialis* valabilă pentru toți subiecții raporturilor juridice procesual-penale, cu excepția minorilor. Un șir de norme speciale însă guvernează reținerea procesuală a minorilor, oferind astfel un regim juridic special raporturilor juridice care apar între autorități și subiectul răspunderii penale. Astfel, în cazul minorilor, termenul reținerii se reduce de la 72 de ore la 24.²²

Arestarea preventivă este măsura dispusă de către judecătorul de instrucție sau instanța de judecată în cadrul unei proceduri, până la expirarea termenului reținerii, dacă circumstanțele cauzei întrunesc anumite condiții prevăzute de lege²³. Prevenit se consideră persoana față de care este aplicată o măsură preventivă. Persoana supusă unei măsuri preventive, în conformitate cu principiul prezumției nevinovăției, se consideră nevinovată și trebuie tratată cu nepărtinire și umanism, în condiții ce nu cauzează suferințe fizice sau morale și nu înjosesc demnitatea persoanei. Persoana supusă unei măsuri preventive are drepturile, libertățile și obligațiile cetățenilor Republicii Moldova, cu excepțiile și restricțiile stabilite de Codul de Executare și de Codul de Procedură Penală. Astfel, arestarea este definită ca „deținerea învinutului, inculpatului în stare de arest în locurile și în condițiile prevăzute de lege.”²⁴ și se aplică doar pentru „săvârșirea unei infracțiuni pentru care legea prevede pedeapsa cu închisoare pe un termen mai mare de 3 ani.”²⁵

În cazul reținerii și/sau arestării minorilor, legea procesual-penală stabilește un cadru special de reglementare, indicând expres categoriile de infracțiuni de săvârșirea cărora, învinuit fiind, minorul poate fi reținut/arestat. Astfel, articolul 477 CPP stabilește că „Reținerea minorului, precum și arestarea lui

²¹ Articolul 11 alineatul (4), articolul 166 alineatul (1) CPP;

²² Articolul 166 alineatul (5) CPP;

²³ Articolul 176 alineatul (1) CPP: „Măsurile preventive pot fi aplicate de către procuror, din oficiu ori la propunerea organului de urmărire penală, sau, după caz, de către instanța de judecată numai în cazurile în care există suficiente temeiuri rezonabile, susținute prin probe, de a presupune că bănuitul, învinuitul, inculpatul ar putea să se ascundă de organul de urmărire penală sau de instanță, să exercite presiune asupra martorilor, să nimicească sau să deterioreze mijloacele de probă sau să împiedice într-un alt mod stabilirea adevărului în procesul penal, să săvârșească alte infracțiuni ori că punerea în libertate a acestuia va cauza dezordine publică. De asemenea, ele pot fi aplicate de către instanță pentru asigurarea executării sentinței”;

²⁴ Articolul 185 alineatul (1) CPP;

²⁵ Articolul 176 alineatul (2) CPP;

preventivă, în temeiurile prevăzute în art.166, 176, 185, 186, pot fi aplicate doar în cazuri excepționale, când au fost săvârșite *infrațiuni grave cu aplicarea violenței, deosebit de grave sau excepțional de grave.*” În ambele situații procesuale, atât la reținere, cât și în cazul arestării, sunt anunțați *imediat* procurorul și părinții sau alți reprezentanți legali ai minorului, fapt care se consemnează în procesul-verbal de reținere, deși în restul cazurilor înștiințarea procurorului are loc în termen de 3 ore. Mai mult ca atât, cadrul normativ impune autorităților o anumită conduită atunci, când se decide arestarea minorului și anume: în mod obligatoriu *trebuie* să fie examinată posibilitatea transmiterii minorului sub supraveghere. Altfel spus, o alternativă a plasării în custodia statului trebuie discutată de fiecare dată când se intenționează a se recurge la limitarea libertății persoane. Caracterul imperativ al acestei norme indubitabil reprezintă partea puternică a reglementărilor procesuale privind alternativele detenției, de datoria autorităților fiind calitatea aplicării acestor norme.

Arestarea, deținerea sau întemnițarea unui copil trebuie să fie conformă cu legea și se va folosi numai ca măsură extremă și pentru cea mai scurtă posibil perioadă de timp, acesta este dezideratul susținut de Convenția privind drepturile copilului, cu referire la caracterul excepțional al limitării dreptului la libertatea personală a copilului. De fapt, regula este valabilă pentru oricare limitare a libertății personale, or, un număr tot mai mare de profesioniști recunosc că încarcerarea pe perioade îndelungate de timp, într-o anumită conjunctură de circumstanțe, nu atinge scopul pedepsei/prevenției.

Conform datelor prezentate de ANP, la situația din 01.07.2019, în custodia statului erau deținuți 63 de minori (60 de băieți și 3 fete).

Tabel: Numărul de copii deținuți în instituțiile penitenciare în funcție de statutul procesual

	2016	2017	2018	2019 (I semestru)
În total	63	63	71	63
În arest preventiv	26	29	25	14
Condamnați la închisoare	37	34	46	49
Băieți	61	62	67	60
Fete	2	1	4	3
Numărul de copii arestați la 100 000 de copii (%)	0,026	0,029	0,025	0,014
Numărul de copii condamnați la închisoare la 100 000 de copii (%)	0,037	0,034	0,046	0,049

Luând în calcul că datele sunt prezentate²⁶ pentru perioada primelor 6 luni ale anului 2019, am putea aștepta o creștere a numărului minorilor în detenție. Oricare nu ar fi cauzele influențării cantitative a acestui indicator, se solicită un studiu detaliat al acestora, or perspectiva identificării soluției pentru o chestiune de interes public major în mod firesc constituie o prioritate pentru profesioniștii din segmenul justiției penale.

În cazul Republicii Moldova, decizia de a stabili un termen al arestării preventive pentru ambele faze ale procesului penal (cea de urmărire penală și cea de judecare în fond a cauzei) și responsabilizarea procurorilor șefi în procedura de prelungire a termenului arestării preventive, s-au dovedit a fi un răspuns potrivit pentru discuțiile în contradictoriu, apărute în mediul profesionist vis-a-vis de numărul arestărilor²⁷.

Potrivit modificărilor operate la articolul 186 CPP, pentru învinuiți/inculpații minori, durata totală de ținere în stare de arest preventiv nu poate depăși termenul de 8 luni (12 luni – *legis speciale*). Așa cum este indicat mai sus, atunci când se ia decizia privind prelungirea termenului de arest preventiv, o parte a responsabilității este delegată procurorului ierarhic superior prin atribuția de încuviințare a demersului procurorului de caz înaintat în acest sens. Gradul responsabilității pentru temeinicia demersului privind prelungirea arestării preventive a fost ridicată la nivelul Procurorului General, atunci când este vorba de prelungirea termenului de arestare preventivă peste 6 luni (regula generală) și 4 luni în cazul minorilor.

De menționat că dispozițiile capitolului XXII din Codul de Executare referitoare la condițiile de deținere, la drepturile și obligațiile persoanelor condamnate, la activitățile socioeducative, la stimulări și sancțiuni disciplinare se aplică în mod corespunzător persoanelor aflate sub arest preventiv.

Administrația locurilor de arest preventiv asigură exercitarea drepturilor prevenitului stabilite în Codul de Executare, în Codul de procedură penală și în alte acte normative.

Preveniții au dreptul la întrevederi de lungă durată, de până la 24 de ore, în condițiile stabilite pentru persoanele condamnate.

²⁶ Forma nr.4, anexă la Ordinul ANP nr. 81 din 14.06.2018;

²⁷ <https://justicemoldova.md/arestul-preventiv-aplicat-mai-rar-numarul-a-scazut-cu-o-treime-in-2018/>

Prevenții, cu acordul lor, pot fi antrenați la muncă pe teritoriul locului de arest preventiv. Remunerarea muncii preveniților se face în modul stabilit de legislația muncii. Prevenții pot fi antrenați la munci neremunerate pentru îngrijirea și amenajarea locului de arest preventiv, a căror durată nu poate depăși 2 ore pe zi și 6 ore pe săptămână.

Preveniților li se aplică sancțiuni disciplinare, ținându-se cont de durata arestării preventive. Prevenții pot fi plasați în izolatorul disciplinar pe cel mult 10 zile.

Prevederile cu referire la încarcerare nu se aplică preveniților minori, femeilor gravide sau mamelor care îngrijesc copii în vârstă de până la 3 ani²⁸.

Republica Moldova are de parcurs însă o cale dificilă până își va racorda starea de lucruri la capitolul condiții de detenție din izolatoarele de urmărire penală, izolatoare de detenție provizorie și penitenciare. Subfinanțarea, lipsa de personal calificat, dar și un șir de probleme moștenite de la sistemul penitenciar sovietic așa ca infrastructura înviechită, ierarhia populației penitenciare, solicită adoptarea unor decizii echilibrate, dar hotărâte privind gestionarea situației existente. Una din astfel de hotărâri se referă la transferul tuturor minorilor în conflict cu legea, aflați în custodia statului pe perioada urmării penale, judecare a cauzei și pedepsiți cu închisoarea, în Penitenciarul nr. 10 din localitatea Goian.

Soluția privind organizarea populației penitenciare, ce nu a atins majoratul într-un penitenciar separat, a fost inspirată atât de necesitatea separării minorilor de maturi²⁹ în perioada privării de libertate, cât și de intenția de a evita cazurile de executare a arestului preventiv în izolatoarele poliției.

Prin modificările operate la articolul 175 alineatul (9) Cod de Executare, s-a prescrist expres că măsura preventivă – arestul – este executată în izolatoarele de urmărire penală din jurisdicția Ministerului Justiției. Aceste modificări au fost operate după ce mai multe studii au demonstrat că persoanele custodiaste sunt cele mai expuse riscului de fi supuse relexor tratamente, aflându-se în izolatoarele poliției în primele 3 ore după reținere.

Potrivit datelor prezentate în cadrul acestui studiu de către Administrația Națională a Penitenciarelor, încă se mai constată cazuri când preve-

²⁸ Articolul 306 Cod de Executare;

²⁹ Standard prevăzut de Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing), punctul 26.3. „Minorii cazați în instituții trebuie să fie separați de adulți și deținuți într-un locaș distinct sau într-o parte distinctă de locașul pentru adulți”. Organizația Națiunilor Unite – Rezoluția nr. 40/33 din 29 nov. 1985;

niții sunt deținuți în izolatoarele de detenție provizorie ale poliției sau, fiind escortați acolo pentru efectuarea acțiunilor de urmărire penală, se întorc în izolatoarele de urmărire penală peste un termen ce depășește 24 de ore.

22 de minori și 332 de maturi cu statut procesual de prevenit nu au fost reînțorși, în termen de 24 de ore, în izolatoarele de urmărire penală din subordinea Ministerului Justiției după ce au fost excortați în izolatoarele poliției sau 354 de preveniți, o anumită perioadă de timp, au executat măsura preventivă în locuri de detenție, altele decât cele prevăzute de lege. Unele persoane, (2 preveniți în anul 2019) s-au aflat acolo perioade de 4 și 30 de zile.

Tabel: Numărul persoanelor preluate de escorta MAI pentru acțiuni de urmărire penală sau acțiuni procesuale în primă instanță și reînțorși în penitenciar peste mai mult de 1 zi

Grupe de vârste									
<=15	15-16	16-17	17-18	18-21	21-30	30-40	40-50	50-60	>60
1	0	4	18	46	140	75	42	21	8

Prin urmare, reieșind din faptul că regimul de detenție în izolatoarele de detenție provizorie diferă de cele din Izolatoarele de urmărire penală, este imperios necesar a continua eforturile pentru a asigura ca preveniții, în mod special cei care nu au atins majoratul, să se dețină în locurile de detenție unde efectele încarcerării vor avea cea mai mică implicație.

Urmând tocmai această logică, conform matricii de politici la Acordul de finanțare „Sprijin pentru reformele din sectorul justiției”, semnat între Comisia Europeană și Guvernul Republicii Moldova³⁰, toți minorii în conflict cu legea, aflați în custodia statului, urmau a fi transferați în Penitenciarul renovat de la Goian.

Potrivit ultimelor date prezentate de către autorități în cadrul studiului, proiectul este în întârziere și deținuții minori încă sunt cazați în spațiile vechi. Cu toate acestea, perspectiva că în semestrul I al anului 2020 penitenciarul va fi pregătit să găzduiască primii deținuți este suficient de reală și eforturile autorităților în acest sens necesită a fi încurajate.

³⁰ Matricea de politici, Partea B: Programul anual de acțiuni – Componentul variabil (EUR 26,9 milioane), capitolul B4 – sistemul de justiție juvenilă, p. B4.2, pag. 31;

Condamnarea

În conformitate cu prevederile articolului 65 din CPP, *condamnată* se consideră persoana în privința cărei există o sentință judecătorească definitivă de condamnare.

Cu siguranță, procesul de judecare a cazului este un proces complex, cu impact psiho-emoțional asupra tuturor participanților procesului penal. Și mai pronunțată devine importanța procesului atunci când este implicat un minor, fie el inculpat sau victimă. Partea cea mai epuizantă și responsabilă, respectiv, reprezintă faza aprecierii holistice a probelor, formularea constatărilor de vinovăție/nevinovăție și stabilirea pedepsei sau achitarea în caz de nevinovăție a făptuitorului.

Atunci când toate circumstanțele și-au găsit confirmarea și este necesar a stabili pedeapsa, judecătorul trece printr-un profund demers interior, făcând apel atât la cunoașterea perfectă a cadrului normativ, cât și la propria experiență de viață și viziune asupra conduitei sociale acceptate.

Pentru a facilita sarcina judecătorului, legiuitorul a venit cu reglementări speciale în partea ce ține de aplicarea pedepsei minorilor. Astfel, la stabilirea pedepsei închisorii pentru persoana care, la data săvârșirii infracțiunii, nu a atins vârsta de 18 ani, termenul închisorii se stabilește din maximumul pedepsei, prevăzute de legea penală pentru infracțiunea săvârșită, reduce la jumătate³¹.

La stabilirea pedepsei definitive în caz de concurs de infracțiuni, pedeapsa închisorii nu poate depăși 25 de ani pentru adulți, 20 de ani pentru persoanele care au atins vârsta de 18 ani, dar nu au atins vârsta de 21 de ani, și 12 ani și 6 luni pentru minori, iar în caz de cumul de sentințe – de 30 de ani pentru adulți, 25 de ani pentru persoanele care au atins vârsta de 18 ani, dar nu au atins vârsta de 21 de ani, și 15 ani pentru minori³².

Totodată, în privința minorilor este interzis a se aplica pedeapsa cu dețențiuina pe viață³³, iar minoratul este apreciat ca circumstanță excepțională, care în aspect procesual poate face posibilă aplicarea unei pedepse sub limita prevăzută de lege.³⁴

Dacă alte soluții decât privarea de libertate nu au fost identificate într-o cauză în privința unui minor, acesta va trebui să excute pedeapsa

³¹ Articolul 70 alineatul (3) CP;

³² Articolul 70 alineatul (5) CP;

³³ Articolul 71 alineat (1) CP;

³⁴ Articolul 79 CP;

cu închisoarea într-un centru de detenție pentru minori și tineri³⁵ sau în sectoare separate în penitenciarele nespecializate. Este interzisă transferarea pentru o perioadă mai mare de 5 zile a condamnaților minori în alte penitenciare decât cele pentru minori, dacă în aceste penitenciare nu sunt amenajate sectoare distincte de detenție, cu asigurarea condițiilor centrului de detenție pentru minori și tineri. Aceste prevederi nu se aplică în cazul transferării în spitalele penitenciare³⁶.

În perioada aflării în detenție, condamnatului îi sunt garantate un șir de drepturi:

- a) dreptul de a fi informat de instituția sau organul care asigură executarea pedepsei, în limba pe care o înțelege, despre drepturile și obligațiile sale, modul și condițiile de executare a pedepsei, precum și despre modificarea modului și condițiilor de executare a pedepsei;
- b) dreptul la apărarea și respectarea de către instituția sau organul care asigură executarea pedepsei a demnității, drepturilor și libertăților pe care le are, inclusiv de a nu fi supus la tortură și nici la pedepse sau tratamente cu cruzime, inumane sau

³⁵ Codul de Executare, articolul 253. „Particularitățile executării pedepsei în centru de detenție pentru minori și tineri”

(1) Regimul de deținere în centru de detenție pentru minori și tineri corespunde regimului stabilit pentru penitenciarul de tip semiînchis, cu excepțiile prevăzute de prezenta secțiune.

(2) Condamnații minori pot beneficia:

- a) în regim inițial – de întrevederi de scurtă durată cel puțin o dată în lună și de întrevederi de lungă durată cel puțin o dată în trimestru;
- b) în regim comun – de întrevederi de scurtă durată cel puțin o dată în lună și de întrevederi de lungă durată cel puțin o dată în două luni;
- c) în regim de resocializare – de întrevederi de scurtă durată cel puțin o dată în lună și de întrevederi de lungă durată cel puțin o dată în două luni, cu dreptul de a locui împreună cu familia într-un spațiu locativ separat pe teritoriul penitenciarului sau în apropierea lui; [Art.253 al.(2), lit.d) abrogată prin LP191 din 23.09.16, MO369-378/28.10.16 art.747; în vigoare 28.04.17]

(3) În modul și în condițiile stabilite de prezentul cod și de Statutul executării pedepsei de către condamnați, suplimentar la cele prevăzute în secțiunea a 5-a din prezentul capitol și în alin.(2) al prezentului articol, condamnaților le pot fi aplicate următoarele măsuri de stimulare:

- a) acordarea dreptului de a vizita manifestări cultural-distractive și sportive în afara penitenciarului, fiind însoțiți de reprezentanți ai administrației penitenciarului, pe o durată de cel mult 8 ore;
- b) acordarea dreptului de a ieși din penitenciar, fiind însoțiți de reprezentanții lor legali, pe o durată de cel mult 8 ore.

(4) Vizitarea de către condamnați a manifestărilor cultural-distractive și sportive pe timp de noapte este interzisă;

³⁶ Articolul 199 alineatul (4) Cod de Executare;

- degradante, precum și, indiferent de consimțământul său, unei experiențe medicale sau științifice care îi pune în pericol viața sau sănătatea, beneficiind, după caz, de măsuri de protecție din partea statului;
- c) dreptul de a adresa petiții (cereri, reclamații, propuneri, sesizări) administrației instituției ori organului care asigură executarea pedepsei sau organelor ierarhic superioare, instanței de judecată, procuraturii, autorităților administrației publice centrale și locale, asociațiilor obștești, altor instituții și organizații, inclusiv internaționale;
 - d) dreptul la asistență juridică pe bază de contract din partea avocaților, precum și a altor persoane autorizate să acorde astfel de asistență;
 - e) dreptul la ocrotirea sănătății și la asistență medicală în conformitate cu legislația în vigoare, dreptul la asigurare socială, inclusiv la pensie;
 - f) dreptul la educație/instruire/formare profesională;³⁷
 - g) dreptul de a comunica familiei sau altei persoane locul de deținere sau unde a fost transferat,³⁸ precum și dreptul de convorbiri telefonice cu soțul/soția, o rudă sau cu o altă persoană la alegerea lui;³⁹
 - h) dreptul la întrevederi de scurtă și lungă durată;⁴⁰
 - i) dreptul de a lua cunoștință cu conținutul dosarului personal;

În cardul studiului a fost observat modul în care se respectă mai multe drepturi ale condamnaților minori, în particular, dreptul de a fi informat despre regulile instituției, de a lua cunoștință de dosarul personal și de a face plângeri.

Întrebarea Q27 din chestionar: La intrarea în acest penitenciar, te-a informat vreun colaborator în legătură cu drepturile și obligațiile pe care le ai?

	Penitenciarul 10 Goian	Penitenciarul 7 Rusca
Da	16	2
Nu	0	0

³⁷ Articolele 240, 241, 242 Cod de Executare;

³⁸ Articolele 199, 200 Cod de Executare;

³⁹ Articolul 210 Cod de Executare;

⁴⁰ Articolul 213 Cod de Executare;

Concomitent, respondenții au fost încurajați să indice care sunt aceste drepturi și obligațiuni. De menționat că majoritatea deținuților au ezitat să răspundă la această întrebare.

Întrebarea Q27.2 din chestionar: Ai știut că ai dreptul:

	Penitenciarul 10 Goian		Penitenciarul 7 Rusca	
	Da	Nu	Da	Nu
să iei cunoștință de dosarul personal?	9	8	1	1
să iei cunoștință de regulile instituției?	13	4	0	2
să depui cereri sau plângeri?	12	5	1	1

Condamnatul are și alte drepturi prevăzute de legislație. Exercițarea drepturilor persoanelor condamnate nu poate fi îngădită decât în limitele și în condițiile prevăzute de prezentul cod, de Codul de Procedură Penală și de alte legi și determinate de modul și de condițiile de executare a pedepsei penale concrete.⁴¹ De menționat că, în conformitate cu legislația execuțional-penală, regimul de executare a pedepsei de către minori este reglementat de norme speciale. Astfel, minorii beneficiază de o rație alimentară suplimentară⁴², sancțiunile disciplinare sunt reduse comparativ cu sancțiunile disciplinare pentru maturi⁴³, iar întrevederile de lungă și scurtă durată dispun spre un contact mai strâns cu familia.⁴⁴

1.2.3. Dejudiciarizarea și măsurile alternative la detenție pentru copii

„Copilăria este perioada de timp parcursă între naștere și atingerea majoratului, perioadă în care copiii își dezvoltă personalitatea, stabilesc relații interpersonale, capătă abilități de a conviețui cu semenii săi și-și cultivă propriile talente. În dreptul internațional, familia este considerată temelia societății. Copiii trebuie să crească în familie, acolo unde sunt iubiți și protejați.

⁴¹ Articolul 169 Cod de Executare;

⁴² Articolul 228 Cod de Executare;

⁴³ Articolul 246 Cod de Executare;

⁴⁴ Articolul 252 Cod de Executare;

Se poate întâmpla ca copilul să intre într-un cerc vicios, când toată copilăria sa o petrece în diferite situații care presupun limitarea libertății personale: mai întâi se pot afla în case pentru copii, apoi în alte forme de protecție unde sunt supravegheați sau trec o reabilitare și, în sfârșit, se pomenesc în penitenciar pentru comiterea de infracțiuni. Privarea de libertate înseamnă lipsa de drepturi, lipsa libertății de a alege, a acționa, a dispune și a iubi. Ca rezultat, copiii privați de libertate, într-un final, sunt lipsiți de copilărie.”⁴⁵ (notă: traducerea autorului)

Prin cadrul de reglementare a procedurii de reținere sau arestare a minorului, legiuitorul a întreprins măsuri reale de a da caracter obligatoriu unor recomandări privind recurgerea la măsuri alternative încarcerării. „Regulile de la Beijing (punctul 13), Rezoluția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei pentru justiția prietenoasă copiilor, Recomandarea (2003)20 cu privire la noile modalități de tratare a delincvenței juvenile și rolul justiției juvenile (punctul 17), precum și alte documente internaționale privind drepturile omului, stabilesc alternative cum sunt cauțiunea, supravegherea strictă, terapia intensivă sau plasarea într-o familie sau într-un cadru de învățământ sau casnic.”⁴⁶

Cadrul normativ național prevede soluții alternative încarcerării atât pentru faza de urmărire penală sau judecarea cauzei, cât și pentru faza de executare a pedepsei penale.

a) Măsuri alternative față de prevenit

Astfel, la examinarea chestiunii privind eliberarea mandatului de arest sau prelungirii termenului arestării preventive, judecătorul de instrucție sau instanța de judecată are posibilitatea, dar și obligația, atunci când circumstanțele cauzei îi solicită, să examineze prioritar oportunitatea aplicării altor măsuri preventive, neprivative de libertate, apoi a celor alternative arestului preventiv, și să respingă demersul privind aplicarea arestării preventive atunci când acesta nu este motivat suficient sau dacă motivele invocate nu sunt susținute prin probe care confirmă tezele rezonabile de aplicare. Judecătorul de instrucție sau instanța

⁴⁵ «Глобальное исследование по вопросу о положении детей лишенных свободы», Доклад Независимого эксперта, возглавлявшего глобальное исследование Организации Объединенных Наций по вопросу о положении детей, лишенных свободы, Манфреда Новака, стр.4; https://defenceforchildren.org/wp-content/uploads/2019/08/Russian_Global-Study-on-Children-Deprived-of-Liberty.pdf

⁴⁶ Studiul UNICEF „Evaluarea cadrului normativ și a politicilor privind implicarea copiilor în procesul penal în Republica Moldova”, autor Sergiu Rusanovschi;

de judecată are dreptul să dispună oricare altă măsură preventivă prevăzută la art. 175 CPP⁴⁷.

În acest sens, arestarea la domiciliu⁴⁸, liberarea provizorie pe cauțiune⁴⁹ și liberarea provizorie a persoanei sub control judiciar⁵⁰ pot fi aplicate de către instanță ca alternativă a arestării preventive, în baza demersului organului de urmărire penală sau la cererea părții apărării. În cazul soluționării chestiunii privind arestarea minorului, legiuitorul a avansat prin caracterul imperativ al normelor sale și pe lângă prevederile generale, valabile în egală măsură, a introdus și obligația instanței de a se pronunța asupra posibilității transmiterii minorului sub supraveghere, conform dispozițiilor articolului 184 din Codul de Procedură Penală.⁵¹

La momentul realizării studiului au fost consultate surse publice în domeniul statisticii judiciare, disponibile pe portalul informațional electronic al Agenției de Administrare a Instanțelor Judecătorești⁵². Documentul „Raport statistic al judecătorilor privind examinarea demersurilor despre emiterea mandatului de arestare și prelungirea termenului ținerii sub arest și arestarea la domiciliu” reflectă o stare de lucruri generală, referitoare la numărul de demersuri de aplicare/prelungire a arestului și arestului la domiciliu, însă nu oferă date despre numărul de hotărâri judecătorești privind transmiterea minorilor sub supraveghere, adoptate la faza examinării demersului privind aplicarea măsurii preventive în privința minorilor. Într-un context lag al discuțiilor purtate pe marginea subiectului frecvenței aplicării măsurii preventive – arestul, dar și pornind de la caracterul imperativ al normei cuprinse în articolul 184 CPP, o detalizare a evidențelor statistice este utilă.

b) Măsuri alternative față de învinuit/inculpat

Chestiunea pedepselor alternative, în general, merită o abordare profundă, or încarcerarea nu tot timpul este soluția potrivită pentru ilegalitatea comisă. Dimpotrivă, în condițiile unor iregularități sistemice, în sectorul

⁴⁷ Articolul 185 alineatul (3) Cod de Procedură Penală;

⁴⁸ Articolul 188 Cod de Procedură Penală;

⁴⁹ Articolul 190 Cod de Procedură Penală;

⁵⁰ Articolul 191 Cod de Procedură Penală;

⁵¹ Articolul 184 alineatul (1) Cod de Procedură Penală: „Transmiterea sub supraveghere a minorului constă în asumarea în scris a obligației de către unul din părinți, tutore, curator sau de către o altă persoană demnă de încredere, precum și de către conducătorul instituției de învățământ speciale, unde învață minorul, de a asigura prezentarea acestuia, când va fi citat, la organul de urmărire penală sau la instanță, precum și de a contracara acțiunile prevăzute la art.176 alin.(1)”;

⁵² Disponibil la: <http://aaij.justice.md/ro/report-type/rapoarte-statistice?page=2>

execuțional, determinate de factori obiectivi așa ca subbugetarea și/sau lipsa de personal calificat și/sau suprapopularea și/sau ierarhizarea populației penitenciare, încarcerarea pe perioade lungi, poate deveni un temei de încetinire a procesului de reeducare sau chiar să înlăture total realizarea acestui scop.

Analizând actele internaționale ce stabilesc standardele în domeniul măsurilor alternative privațiunii de libertate, pot fi desprinse mai multe prevederi de bază:

„1) statele trebuie să aibă în legislația națională un număr suficient de măsuri alternative privațiunii de libertate, elaborate în conformitate cu situația politică, economică, socială și culturală din fiecare țară, adică să fie respectat principiul suficienței și deplinătății măsurilor alternative privațiunii de libertate;

2) controlul asupra condamnaților la pedepse neprivative de libertate trebuie să fie realizat numai în măsura în care este necesar pentru a asigura executarea corespunzătoare a acestora și trebuie să se bazeze pe principiul intervenției minime în viața privată a condamnatului;

3) aplicând măsura alternativă privațiunii de libertate, instanța de judecată trebuie să ia în considerație, pe cât posibil, necesitățile delincventului din perspectiva readucerii lui la viața normală în societate, adică să țină cont de principiul compatibilității intereselor condamnatului cu interesele societății și ale victimei;

4) condamnații la măsurile alternative privațiunii de libertate trebuie să se afle în vizorul organelor și instituțiilor competente pe întreaga perioadă de executare a măsurii, la nevoie fiindu-le acordat ajutorul psihologic, social, material;

5) caracterul și termenul măsurilor alternative privațiunii de libertate trebuie să corespundă gravității infracțiunii săvârșite, personalității condamnatului, altor circumstanțe ale cauzei;

6) neîndeplinirea de către condamnat a condițiilor și obligațiilor ce rezultă din alternativele privațiunii de libertate nu trebuie să constituie în sine o infracțiune separată și să atragă constrângerea statală suplimentară. În plus, anularea unei măsuri alternative privațiunii de libertate aplicate anterior nu trebuie să atragă obligatoriu aplicarea unei pedepse privative de libertate (pct. 14. 3 al Regulilor de la Tokyo, regula 86 a Regulilor europene asupra sancțiunilor aplicate în comunitate;

7) alternativele privațiunii de libertate trebuie să aibă cea mai mare semnificație posibilă pentru delincvent și să contribuie la dezvoltarea personală și socială necesară delincventului, cu scopul de a permite inserția sa socială. Metodele de îngrijire și control vor trebui să fie aplicate în acord cu aceste obiective (regula 55 a Regulilor europene);

8) aplicarea măsurilor alternative privațiunii de libertate trebuie să constituie o parte a tendinței statului spre decriminalizarea și depenalizarea în state a unui șir întreg de infracțiuni, iar izolării trebuie să fie supuse doar persoanele care au comis cele mai grave infracțiuni;

9) obligațiile aplicate condamnaților trebuie să fie nu iraționale, ci socialmente utile și importante, iar aplicarea muncii ca măsură alternativă nu trebuie să aibă drept scop obținerea venitului pentru un stat sau o întreprindere”⁵³.

Aflându-se în orbita de acțiune a standardelor indicate *supra*, cadrul normativ național cu privire la condamnarea minorilor a evoluat pozitiv fiind introduse reglementări ce oferă posibilitatea de a evita pedeapsa și chiar răspunderea penală în schimbul unor măsuri de constrângere cu caracter educativ.⁵⁴ Aceste măsuri nu se atribuie la categoria pedepselor penale și nu generează consecințele unei pedepse penale.

Mai mult ca atât, în cazul constatării comiterii unor infracțiuni ușoare sau mai puțin grave, norma penală cuprinsă în textul articolului 75 CP indică

⁵³ S. Prodan, „Măsurile alternative prin prisma standardelor internaționale”, Revista Națională de Drept, 2015;

⁵⁴ Articolul 104. Aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter educativ

(1) Persoanelor liberate de răspundere penală în conformitate cu art. 54 sau de pedeapsă penală în conformitate cu art. 93 li se aplică următoarele măsuri de constrângere cu caracter educativ:

- a) avertismentul;
- b) încredințarea minorului pentru supraveghere părinților, persoanelor care îi înlocuiesc sau organelor specializate de stat;
- c) obligarea minorului să repare daunele cauzate. La aplicarea acestei măsuri se ia în considerare starea materială a minorului;
- d) obligarea minorului de a urma un curs de reabilitare psihologică;
- e) obligarea minorului de a urma cursul de învățământ obligatoriu;
- f) obligarea minorului de a participa la un program probațional.

(2) Enumerarea de la alin.(1) are un caracter exhaustiv.

(3) Minorului îi pot fi aplicate concomitent câteva măsuri de constrângere cu caracter educativ.

(4) În cazul eschivării sistematice a minorului de la măsurile de constrângere cu caracter educativ, la propunerea organului de stat specializat, procurorul anulează măsurile aplicate și trimite cauza în instanța de judecată, iar în cazul în care măsurile respective au fost stabilite de către instanța de judecată, aceasta le anulează și dispune trimiterea ca-

autorităților competente o conduită inspirată clar din tendințele de judiciarizării, și anume – pedeapsa (penală) se aplică minorului numai dacă se apreciază că luarea măsurii cu caracter educativ nu este suficientă pentru corectarea minorului.

Legea procesual-penală atribuie procurorului, judecătorului de instrucție și instanței de judecată competențe de aplicare a măsurilor alternative în diferite situații procesuale.

În conformitate cu prevederile articolului 53 din Codul de procedură penală, persoana care a săvârșit o faptă ce conține semnele componentei de infracțiune poate fi liberată de răspundere penală de către procuror în cadrul urmăririi penale și de către instanța de judecată la judecarea cauzei în cazurile:

- a) *minorilor*;
- b) tragerii la răspundere contravențională;
- c) renunțării de bună voie la săvârșirea infracțiunii;
- d) căinței active;
- e) schimbării situației;
- f) liberării condiționate;
- g) prescripției de tragere la răspundere penală.

În cadrul prezentului studiu vor fi scoase în evidență particularitățile liberării de răspundere sau pedeapsă penală a minorilor, ca prevederi speciale, deși celelate mecanisme cuprinse de norma procesuală indicată sunt în aceeași măsură aplicabile și minorilor, *deși norma cuprinsă în articolul 54 CP este mult mai permisivă.*

Astfel, dacă, la etapa desfășurării urmăririi penale, în cazurile infracțiunilor *ușoare sau mai puțin grave* săvârșite de minor, se stabilește că minorul pentru prima dată a săvârșit o asemenea infracțiune și corectarea lui poate fi obținută, fără a-l trage la răspundere penală, procurorul dispune încetarea urmăririi penale și liberarea minorului de *răspundere penală*, în temeiul prevăzut în articolul 54 din Codul Penal, cu aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter educativ, conform prevederilor articolului 104 din Codul Penal.

uzei penale la procuror sau, după caz, stabilește o pedeapsă prevăzută de lege pentru fapta săvârșită.

(5) Măsurile de constrângere cu caracter educativ se aplică minorilor până la atingerea majoratului, în funcție de caracterul și gradul prejudiciabil al faptei săvârșite;

„Practica aplicării liberării de răspundere penală a minorilor cu aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter educativ relevă o statistică destul de modestă. Astfel, potrivit datelor statistice, pe parcursul anului 2016 a fost exercitată urmărirea penală în 1293 (anul 2017 – 798; anul 2018 – 688; I sem.2019 – 302) cauze penale în privința minorilor, urmărirea penală fiind încetată pe 604 (anul 2017 – 191; anul 2018 – 154; I sem.2019 – 57) cauze, inclusiv în 24 (anul 2017 – 25; anul 2018 – 25; I sem.2019 – 5) cauze cu aplicarea prevederilor art.54, 104 Cod Penal”⁵⁵.

Intensitatea aplicării în practică a liberării de răspundere penală a minorilor este redusă, deoarece nu au fost întrunite condițiile legale pentru care persoanele ar putea fi eliberate de răspundere și aplicate măsurile de constrângere cu caracter educativ. Fie faptele comise de minori nu fac parte din categoria celor ușoare sau mai puțin grave, fie caracteristica personalității minorului și comportamentul acestuia nu indică la concluzia despre corectarea lui fără a fi supus răspunderii și pedepsei penale.

În aspect practic, „au fost înregistrate unele dificultăți în cazul aplicării măsurilor educative sub forma urmăririi de către minori a unui curs de reabilitare psihologică sau a participării la un program probațional. În mare parte, acestea sunt realizate numai dacă se constituie un grup de 10 persoane, ulterior fiind numit un formator al acestui grup, motiv din care aceste programe probaționale practic devin inaplicabile”⁵⁶.

Convingerea procurorului despre posibilitatea corectării minorului fără a fi supus răspunderii penale se bazează pe date concrete, concludente și veridice despre personalitatea minorului, mediul în care se dezvoltă, reflectate într-un studiu de evaluare psihosocială și pe analiza detaliată a tuturor materialelor privind circumstanțele comiterii infracțiunii.

Întocmirea referatului de evaluare psihosocială a personalității cu adevărat oferă organului de urmărire penală, procurorului și instanței de judecată informațiile necesare și utile despre aspectele ce au influențat comportamentul infracțional. În același timp, documentul indică și la perspectivele de corectare/reeducare a persoanei, motivația interioară a acesteia și oportunitățile externe, existente care-l pot susține în demersurile sale de corectare. Tocmai acest conținut al referatului poate motiva adoptarea deciziei de încetare a procesului cu liberarea de răspundere sau pedeapsă penală.

⁵⁵ Informație prezentată de subdiviziunea Procuraturii Generale;

⁵⁶ Idem;

În acest context, elaborarea referatului de evaluare psihosocială realmente poate determina finalizarea procesului penal cu soluții nonpunitive, atât la faza urmăririi penale, cât și după cercetarea judecătorească, ceea ce ar reduce cheltuielile judiciare, dar, cel mai important, va fi posibilă evitarea experienței negative legată de parcurgerea etapelor procesului penal, care pot fi, deseori, de lungă durată și nu tocmai cele mai eficiente.

Cât de valorificat este acest institut juridic și cum poate răspunde acestor solicitări Inspectoratul Național al Probațiunii a fost posibil de exprimat în cifrele ce urmează în tabelul de mai jos⁵⁷.

	Evidența solicitării și întocmirii referatelor presentențiale pentru anii:			
	2016	2017	2018	2019 (10 luni)
Solicitări referate	1087	1069	940	824
Minori	903	1004	900	746
Adulți	184	65	40	78
Poliție	539	916	862	751
Procuratura	536	139	75	63
Instanța de judecată	12	14	3	10
Referate întocmite	833	761	613	553
Minori	682	711	591	521
Adulți	151	50	22	32
Poliție	380	666	566	511
Procuratura	443	92	44	36
Instanța de judecată	10	3	3	6
Note informative	250	310	310	243
În lucru	4	2	17	18

Categoriile de infracțiuni pentru care sunt solicitate referatele presentențiale fiind, de cele mai dese ori, infracțiuni contra patrimoniului, infracțiuni contra sănătății persoanei, infracțiuni contra ordinii publice, în special, huliganismul și infracțiuni privind viața sexuală.

Luți în evidență în anii:	Măsuri de constrângere cu caracter educativ	Liberarea minorului de răspundere penală în temeiul prevăzut		Liberarea minorului de pedeapsa penală în temeiul prevăzut în art. 93 din Codul penal, cu aplicarea măsurilor de constrângere
		La faza urmării penale prin ordonanța procurorului	De către instanță la judecarea cauzei penale în fond	
2016	avertismentul;	1	1	0
	încredințarea minorului pentru supraveghere părinților, persoanelor care îi înlocuiesc sau organelor specializate de stat;	6	6	3
	obligarea minorului să repare daunele cauzate. La aplicarea acestei măsuri se ia în considerare starea minorului;			
	obligarea minorului de a urma un curs de reabilitare psihologică;			1
	obligarea minorului de urma cursul de învățământ obligatoriu;			
	obligarea minorului de a participa la un program probațional.			
Total		7	8	4
2017	avertismentul;	3		1
	încredințarea minorului pentru supraveghere părinților, persoanelor care îi înlocuiesc sau organelor specializate de stat;	12	6	1
	obligarea minorului să repare daunele cauzate. La aplicarea acestei măsuri se ia în considerare starea minorului;			1
	obligarea minorului de a urma un curs de reabilitare psihologică;			1
	obligarea minorului de urma cursul de învățământ obligatoriu;			1
	obligarea minorului de a participa la un program probațional.	4	4	
Total		19	10	5

Luți în evidență în anii:	Măsuri de constrângere cu caracter educativ	Liberarea minorului de răspundere penală în temeiul prevăzut		Liberarea minorului de pedeapsa penală în temeiul prevăzut în art. 93 din Codul penal, cu aplicarea măsurilor de constrângere
		La faza urmării penale prin ordonanța procurorului	De către instanță la judecarea cauzei penale în fond	
2018	avertismentul;		3	
	încredințarea minorului pentru supraveghere părinților, persoanelor care îi înlocuiesc sau organelor specializate de stat;	5	10	5
	obligarea minorului să repare daunele cauzate. La aplicarea acestei măsuri se ia în considerare starea minorului;		1	
	obligarea minorului de a urma un curs de reabilitare psihologică;			
	obligarea minorului de urma cursul de învățământ obligatoriu;		1	
	obligarea minorului de a participa la un program probațional.	1	5	
Total		6	20	5
2019	avertismentul;			
	încredințarea minorului pentru supraveghere părinților, persoanelor care îi înlocuiesc sau organelor specializate de stat;	3	2	
	obligarea minorului să repare daunele cauzate. La aplicarea acestei măsuri se ia în considerare starea minorului;			
	obligarea minorului de a urma un curs de reabilitare psihologică;			
	obligarea minorului de urma cursul de învățământ obligatoriu;		1	
	obligarea minorului de a participa la un program probațional.	8	11	4
Total		11	14	4

Instanța de judecată mai are un mecanism pentru a evita înțemnițarea minorilor. La adoptarea sentinței în procesul unui minor, în afară de chestiunile indicate în art.385 CPP, instanța de judecată urmează să examineze posibilitatea liberării de pedeapsa penală a minorului în conformitate cu dispozițiile art.93 din Codul Penal, care face posibilă aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical și pentru comiterea infracțiunilor grave, sau suspendării condiționate a executării pedepsei de către minor, conform dispozițiilor art.90 din Codul Penal⁵⁸.

Datele statistice oficiale privind punerea în executare a hotărârilor judecătorești privind aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter educativ au fost prezentate de Inspectoratul Național de Probațiune în tabelul din paginile 35 și 36.

Statisticile modeste prezentate în cadrul acestui studiu indică spre o realitate ca gradul de aplicare și calitatea aplicării normelor de către practicieni, măsurarea impactului și corespunderea așteptărilor ar urma să devină obiect de cercetări în cel mai apropiat timp.

1.3. Garanțiile unui proces echitabil: participare efectivă și reprezentare

Recunoașterea unanimă și necondiționată a unor reguli de desfășurare a procesului, întemeiate pe respectul față de demnitatea umană ca purtătoare de drepturi și obligațiuni, cu suficiente garanții împotriva abuzurilor din partea agenților statului abilitați cu atribuții de aplicare a legii, constituie premisele esențiale ale unui proces echitabil. Garanțiile unui proces echitabil se aplică din momentul emiterii primului act procesual cu referire la un participant și sunt menținute pe tot parcursul procesului. Copiii bănuiți sau acuzați de comiterea unei infracțiuni au dreptul la un proces echitabil și beneficiază de aceleași garanții ca orice altă persoană aflată în conflict cu legea. Mai mult ca atât, copiii, în virtutea vârstei fragede, a lipsei de experiență de viață, a influenței mediului în care sunt nevoiți să abiteze sunt deosebit de vulnerabili și necesită o formă specială de protecție. La nivel internațional au fost elaborate cerințe specifice pentru a asigura un răspuns efectiv la nevoile copiilor.

Potrivit articolului 40 din Convenția ONU cu privire la drepturile copilului, statele-părți recunosc oricărui copil suspect, acuzat sau dovedit că a comis o încălcare a legii penale, dreptul de a fi tratat într-un mod de natură să favo-

⁵⁸ Articolul 485 Cod de Procedură Penală;

rizeze simțul său de demnitate și al valorii personale, să întărească respectul său pentru drepturile omului și libertățile fundamentale ale altora și să țină seama de vârsta sa ca și de necesitatea de a promova reintegrarea copilului și asumarea de către acesta a unui rol constructiv în societate. În acest scop și ținând seama de dispozițiile pertinente ale instrumentelor internaționale, statele-părți trebuie să garanteze că orice copil suspectat sau acuzat de o încălcare a legii penale are cel puțin dreptul la garanțiile următoare:

- să fie presupus nevinovat până ce vinovăția sa va fi stabilită legal;
- să fie informat prompt și direct de acuzațiile care i se aduc sau, dacă este cazul, prin intermediul părinților săi sau al reprezentanților legali și să beneficieze de asistență juridică sau de orice altă asistență corespunzătoare pentru pregătirea și prezentarea apărării sale;
- cauza sa să fie examinată fără întârziere de către o autoritate sau o instanță judiciară competentă, independentă și imparțială, după o procedură echitabilă conform prevederilor legii, în prezența asistenței legale sau a oricărei alte asistențe corespunzătoare și – dacă acest lucru nu este considerat contrar interesului superior al copilului, datorită în special vârstei și situației sale – în prezența părinților săi sau a reprezentanților legali;
- să nu fie constrâns să depună mărturie sau să mărturisească că este vinovat; să interogheze sau să facă să fie interogați martori ai acuzării și să obțină aducerea și interogarea de martori ai apărării, în condiții de egalitate;
- dacă se dovedește că a încălcat legea penală, să poată face apel cu privire la decizie și la orice măsură luată în consecință, în fața unei autorități sau instanțe judecătorești superioare competente, independente și imparțiale, conform legii;
- să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba utilizată;
- viața sa personală să fie în mod deplin respectată în toate fazele procedurii.

La nivel european, garanțiile unui proces echitabil se regăsesc în articolul 6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, care generează cel mai vast corp de jurisprudență al Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO). Articolul 6 alineatul (1) din Convenție enunță în mod explicit o serie de garanții ale unui proces echitabil: dreptul la judecarea cauzei și la pronunțarea sentinței în mod echitabil, în mod public (cu excepțiile impuse, printre altele, de interesele minorilor); dreptul la judecarea cauzei în termen rezonabil; dreptul la judecarea cauzei de către o

instanță independentă și imparțială; dreptul la judecarea cauzei de către o instanță instituită de lege. Din jurisprudența Curții referitoare la condițiile unui proces echitabil este lesne a desprinde o serie de garanții pentru partea unui proces: egalitatea armelor și procedura contradictorie; dreptul de a se abține de la declarații; accesul la un avocat; participarea efectivă; prezența la audieri; motivarea deciziilor. Aceste garanții sunt valabile deopotrivă pentru adulți și copii, însă dreptul de participare efectivă, precum și dreptul de acces la un avocat, în contextul obiectivelor prezentului studiu, constituie aspecte de o importanță deosebită pentru copii. Prin urmare, aceste două garanții specifice ale unui proces echitabil merită a fi analizate mai în detaliu.

Participarea efectivă

Comentariul general nr. 12 al Comitetului Națiunilor Unite privind drepturile copiilor interpretează dreptul copilului de a fi ascultat, care este unul dintre cele patru principii directe ale Convenției Organizației Națiunilor Unite privind drepturile copiilor, utilizând termenul „garantează”, un termen juridic puternic și care nu lasă o marjă de apreciere la discreția statelor membre.⁵⁹ Comentariul insistă asupra faptului că vârsta nu poate fi singurul factor decisiv în determinarea importanței opiniei copilului⁶⁰. În Comentariul general nr.5, Comitetul observă că „este ușor să dai impresia să ascuți un copil, însă a acorda importanța necesară opiniilor acestora este o adevărată provocare.”⁶¹

Orientările Consiliului Europei privind justiția în interesul copilului⁶² ghidază cu titlul de recomandare privind modul în care ar trebui tratați copiii în contextul justiției juvenile sau al altor proceduri judiciare: copiii trebuie să aibă acces la justiție și la procedurile judiciare, la consiliere și reprezentare juridică și trebuie să le fie garantat dreptul de a fi ascultați și de a exprima opinii personale; trebuie evitate întârzierile nejustificate, procedurile trebuie organizate într-un mod adaptat copilului.

Prezența părinților alături de minori pe parcursul acțiunilor de urmărire penală sau procedurilor în fața instanței reprezintă o garanție suplimentară a eficienței participării copilului la proces.

⁵⁹ Comentariul general nr. 12 privind dreptul copilului de a fi ascultat (CRC/C/GC/12, 1 iulie 2009), alineatul (19);

⁶⁰ Comentariul general nr. 12 privind dreptul copilului de a fi ascultat (CRC/C/GC/12, 1 iulie 2009), alineatul (28)-(31);

⁶¹ Articolul 12 din Comentariul general nr. 5 privind măsurile generale de punere în aplicare a Convenției Organizației Națiunilor Unite privind drepturile copilului (CRC/GC/2003/5);

⁶² Orientările Consiliului Europei privind justiția în interesul copilului, adoptate de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, 17 noiembrie 2010;

Cu siguranță, asistența părinților în mod direct influențează asupra calității înțelegerii de către minor a învinuirilor înaintate, dar și oferă simțul de suport al unei persoane în care are încredere. De altfel, orice procedeu ce are menirea să ajute copilul să vorbească despre mobilele comportamentului infracțional și să „împărtășe” experiența sa de viață sunt încurajate în cadrul unei proces penal. Din acest considerent, conform cadrului normativ în vigoare⁶³, participarea la interogatoriul minorului a reprezentatului legal, apărătorului, pedagogului sau psihologului este obligatorie.

În cadrul realizării studiului, oferindu-le câteva opțiuni de răspunsuri, deținuții minori au fost încurajați să răspundă la:

Întrebarea Q11.1 din chestionar: Câte persoane au fost prezente când ai fost prima oară interogat la poliție/procuratură?

Cu text cursiv sunt indicate opțiunile de răspuns	Nr. de respondenți care au ales opțiunea de răspuns
Polițistul	38
Polițistul+Procurorul	12
Polițistul +Avocatul	18
Polițistul +Părinții	18
Polițistul+Partea vătămată	2
Polițistul+Consilierul de probațiune	1
Polițistul+Asistentul social	3
Polițistul+Pedagogul	4

Considerată drept una din metodele de reprezentare în procesul penal, *asistența generală psihologică și afectivă a copilului* este asistența părinților. Prezența avocatului diferă de prezența părintelui în derularea unui proces penal. Mai bine zis, este diferită percepția de către copil a acestei prezențe, de aceea o colaborare a agenților statului cu părinții minorului – făptuitor cu certitudine ar contribui la realizarea sarcinilor unei justiției echitabile, celei care tinde spre instaurarea unei echități decât spre osândirea celui vinovat. Participarea reprezentantului legal al bănuیتului, învinuitului, inculpatului minor în procesul penal este obligatorie. Reprezentantul legal al bănuیتului, învinuitului, inculpatului minor se admite în procesul penal din momentul reținerii sau arestării preventive, sau al primei audieri a minorului care nu este reținut sau arestat, prin ordonanță

a organului de urmărire penală. La momentul admitterii reprezentantului legal al minorului la proces, acestuia i se înmânează informație în scris despre drepturile și obligațiile prevăzute în art.78 CPP și despre aceasta se face mențiune în ordonanță⁶⁴.

O altă întrebare a urmărit scopul de a clarifica în ce măsură minorii ajunși în custodia statului au avut susținerea, reprezentarea și consilierea părinților și altor persoane în cadrul judecării cauzei.

Întrebarea Q26 din chestionar: În ședința de judecată a fost cineva din părinți, rude, prieteni?			
	părinți	rude	prieteni
Da	30	6	3
Nu	5		
Nu-mi amintesc	-	-	-

Pentru asigurarea unui process echitabil, copilul bănuit sau învinuit de încălcarea legii penale trebuie să poată participa eficient la proces. Prin urmare, el trebuie să înțeleagă natura acuzațiilor, consecințele și pedepsele posibile, astfel încât să-și poată ghida reprezentantul legal, să poată înainta recuzări, prezenta succesiunea evenimentelor, lua decizii adecvate cu privire la probe și probatoriu etc.

În cadrul studiului ne-am propus să analizăm modul în care autoritățile statului interacționează cu minorii, le explică sau nu drepturile și obligațiile procesuale, care este cauza aflării sale la secția de poliție/procuratură, este această modalitate accesibilă sau nu pentru minori și dacă opinia minorului cu referire la probatoriu este consultată.

Întrebarea Q13 din chestionar: Cât ai fost anchetat, ți-a explicat cineva:			
Q 13.1 De ce te află la poliție?	Da	Nu	Nu-mi amintesc
Numărul de audienți care au răspuns la întrebarea Q13.1	32	7	3
Q 13.2 care sunt drepturile tale?	Da	Nu	Nu-mi amintesc
Numărul de audienți care au răspuns la întrebarea Q13.2	21	16	4

⁶⁴ Articolul 480 Cod de Procedură Penală;

Întrebarea Q26.1 din chestionar: Demersul tău (al avocatului tău) de a chema martori sau a prezenta probe a fost acceptat de instanță?

Da	Da, parțial	Nu	Nu am înaintat
12	10	15	2

Cu siguranță, cifrele indică asupra trăirilor personale ale respondenților și modului său de percepție a realității. 32 de răspunsuri pozitive din 42 de răspunsuri procesate la întrebarea referitoare la explicarea cauzelor aflării minorilor la poliție, ar permite să conchidem asupra lipsei abuzului și arbitrariului la adoptarea deciziei privind aducerea minorilor la organele de stat. Totodată, 16 răspunsuri negative privitor la explicarea drepturilor reținutului/arestatului indică la necesitatea de a decide suplimentar asupra accesibilității informațiilor pe care le primește copilul de la agenții statului și posibilele îmbunătățiri ale comunicării în primele minute de contact cu minorul reținut. Cel mai probabil, punerea în aplicare a unui mecanism de informare a minorului despre garanțiile și drepturile sale procesuale pe modelul recomandat de CPT⁶⁵ ar fi soluția potrivită pentru moment.

Cât privește consultarea opiniei inculpatului minor referitor la plenitudinea probatorului, fără consultarea materialelor dosarului, nu este posibil a formula o concluzie argumentată, dar nici nu s-a urmărit acest scop în cadrul acestui studiu. 22 de răspunsuri pozitive v.s. 17 negative indică asupra lipsei ignoranței opiniei formulate, temeinicia refuzului în fiecare caz în parte urmând a fi asumat de către instanța de judecată.

În virtutea vârstei sale, copiii sunt mult mai expuși riscului de ignoranță în mersul unui proces, ignoranță datorată faptului că copiii încă nu sunt pregătiți suficient de bine și nu au experiența de viață de a-și apăra combativ opinia. O justiție pentru minori va fi cu adevărat eficientă atunci când dreptul copilului de fi ascultat și auzit va fi unul real și nu unul iluzoriu. E firesc ca acest drept să se extindă și în faza de executare a pedepsei, acolo unde copilul, pe lângă efectele procesului penal, mai resimte și șocul legat de izolare.

În chestionarul pus la dispoziția minorilor în cadrul interviurilor este formulată întrebarea **Q 57: Poți descrie un caz când cineva din colaboratori a ținut cont de opinia ta?**

⁶⁵ „Minorii privați de libertate conform legii penale”, Extras din cel de-al 24-lea Raport general al Comitetului European pentru Prevenirea Torturii și Tratamentelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante (CPT), 2015, p.98;

Din start e de menționat că întrebările deschise din chestionar în cele mai dese ori au rămas fără comentarii, situație valabilă și pentru întrebarea indicată supra. Spre exemplu, nici un deținut intervievat din Penitenciarul nr.13 Chișinău nu a răspuns la această întrebare. Totuși câteva răspunsuri au fost oferite.

În 4 cazuri deținuții au indicat clar că nu au găsit suportul colaboratorilor atunci când au apelat la ei, iar în 8 cazuri condamnații au indicat că colaboratorii penitenciarelor au consultat opinia lor (cu referire la durata timpului de a face duș, de a-și alege colegul de celulă, iar un deținut a răspuns că „*tot timpul mă ajută*”).

Dreptul la avocat

Eficacitatea realizării dreptului la apărare, cu certitudine, reprezintă hârta de turnesol al unui proces judiciar într-un stat de drept. Copilul – parte a acestui proces, are dreptul să beneficieze de asistență juridică sau de orice altă asistență corespunzătoare pentru pregătirea și prezentarea apărării sale. Astfel, standardele internaționale cer în mod explicit ca unui copil să i se acorde *asistență*. Asistența nu trebuie să fie formală. Exercițiul de asistență trebuie să fie accesibil, iar, prin urmare, adaptat nevoilor copilului.

Cadrul normativ național stabilește cu precizie cazurile când participarea apărătorului în procesul penal este obligatorie. Desfășurarea unui proces penal în privința unui minor este unul din cazurile ce determină participarea obligatorie a avocatului⁶⁶.

Potrivit Orientărilor Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind justiția în interesul copilului, în cazul în care copiii trebuie să aibă acces la justiția adaptată într-adevăr la situația lor, statul trebuie să faciliteze accesul la un avocat sau la o altă instituție sau entitate care, în conformitate cu legislația națională, răspunde de apărarea drepturilor copilului, precum și de reprezentarea acestuia în cazul în care există sau poate exista un conflict de interese între copil și părinți sau alte părți implicate. Orientările recomandă statelor membre să ofere copiilor dreptul la asistență juridică gratuită, ceea ce nu necesită în mod neapărat un sistem separat de asistență juridică. Aceasta poate fi furnizată în același mod, precum în cazul adulților sau în condiții mai indulgente, în funcție de mijloacele financiare ale titularului responsabilității parentale sau ale copilului. În orice caz, sistemul de asistență juridică ar trebui să fie eficient în practică.

⁶⁶ Articolul 69 CPP;

Prezentul studiu a abordat *prezența și prestația* apărătorilor minorilor privați de libertate la faza urmăririi penale, dar și judecării cauzei în instanța de judecată. Așa se prezintă situația din perspectiva percepțiilor copiilor:

**Întrebarea Q16 din chestionar:
Pe perioada urmăririi penale, ai avut un avocat?**

		Din oficiu	Plătit	Plătit concomitent cu cel din oficiu
Da	39	36	3	2
Nu	4			
Nu-mi amintesc	1			

Așa cum se vede din rezultatele chestionarului, părinții minorului ar putea să nu dispună de surse financiare suficiente pentru a achita serviciile unui avocat. În cazul dat riscul ca minorul să nu fie reprezentat profesionist în fața acuzatorilor este unul iminent, iar aceasta în mod direct „afectează” calitatea actului justiției. E greu de imaginat un proces echitabil în sensul standardelor amintite *supra* fără o poziție și înțelegere clară a esenței învinuirii aduse, dar și a eventualelor consecințe în caz de condamnare. Pentru situația descrisă, Legea nr.198 din 26.07.2007 „Cu privire la asistența juridică garantată de stat” prevede asigurarea reprezentării obligatorii a minorului în procesul penal din contul surselor garantate de stat⁶⁷.

Alt aspect determinat care nu a fost obiectul prezentului studiu, dar care cu siguranță necesită o cercetare multidimensională este calitatea asistenței juridice oferite de către avocații de stat.

Din observațiile intervievatorului: „Deși copiii menționează că atât în perioada urmăririi penale, cât și faza judecării cauzei au beneficiat de către un avocat, discuțiile cu aceștia de regulă erau în culoarele inspectoratelor de poliție sau ale instanțelor de judecată și se limitau la niște întrebări formale care în esență nu schimbau cu nimic situația. De asemenea, copiii au evidențiat că în unele situații s-au văzut cu avocații prima dată, chiar în sala de judecată, iar avocatul citea dosarul chiar în timpul procesului.”

⁶⁷ Punctul 38 „Copiii ar trebui să aibă acces la asistență juridică gratuită, în condiții similare sau mai indulgente decât în cazul adulților”, Orientările Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind justiția prietenoasă copilului, adoptate de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 17 noiembrie 2010;

Întrebarea Q17 din chestionar: Ai înțeles ce ți-a vorbit avocatul?

Da	Nu
21	16

Avocații care reprezintă copiii trebuie să fie instruiți și să cunoască foarte bine drepturile acestora și aspectele conexe, să urmeze cursuri periodice și aprofundate de formare profesională și să fie capabili să comunice cu copiii în funcție de nivelul acestora de înțelegere. Copiii trebuie considerați clienți cu drepturi depline, iar avocații care îi reprezintă trebuie să facă cunoscută opinia copiilor. Avocații trebuie să comunice copilului toate informațiile și să ofere explicațiile necesare cu privire la eventualele consecințe ale opiniilor sale, așa cum menționam mai sus, într-un limbaj accesibil și în corespundere cu nivelul de dezvoltare al copilului.

**Întrebarea Q18 din chestionar:
Te-ai consultat cu avocatul înaintea fiecărui interogatoriu?**

Da	Nu, nu era necesitatea	Nu, nu era posibilitatea
13	11	10 (judecata începuse – 1, nu venea avocatul – 1)

Locul unde se dă lupta între argumentele părții acuzării și părții apărării este ședința de judecată, organizată în strictă conformitate cu regulile procesuale. Calitatea reprezentării poziției procesuale este de o importanță determinantă pentru soluția cu care se va finaliza procesul. Oricare reprezentare a copilului riscă să fie inefficientă dacă nu există o detaliată apreciere a situației procesuale din partea unui profesionist. Sunt oare asigurate condițiile necesare pentru ca o asemenea apreciere să aibă loc?

Întrebarea Q25 din chestionar: Înainte de a fi adus în fața judecătorului, ai avut o discuție cu avocatul care te-a reprezentat?

		În sala de judecată	În celulă	În alt loc
Da, am discutat cu avocatul	29	19	1	9
Nu, nu am discutat cu avocatul	13			

Întrebarea Q25.2 din chestionar: Ai înțeles ce ți-a spus avocatul?

Da	Nu
26	9

Din observațiile intervievatorului: „Practic toți copiii intervievați au deplâns prestația slabă a apărătorilor din oficiu care au fost numiți pentru a le apăra interesele. Copiii indică faptul că majoritatea dintre ei nu i-au văzut pe avocații lor înainte de a ajunge în sala de judecată. Mai mult, apărătorii desemnați aveau un rol foarte pasiv în procesul judiciar și rolul lor se limita doar la simplul fapt ca să-i întrebe dacă au înțeles ce li se vorbește; demersuri, cereri suplimentare sau alte acțiuni procedurale nimeni dintre ei nu a întreprins.”

Este insuficient a pune la dispoziția minorului mijlocul de apărare, este necesar să ne convingem că acest mijloc este eficace. Dacă avocatul ajunge să se întâlnească cu clientul său după ce ședința de judecată a început sau cu scurt timp înaintea începutului acesteia sau nu răspunde solicitărilor de întrevvedere sau informațiile transmise minorului nu sunt înțelese de către acesta, atunci este clar că consistența acestui drept fundamental nu poate garanta o reală reprezentare a poziției minorului în proces.

Oportunitatea consultării apărătorului este, de asemenea, o chestiune ce ține de decizia fiecăruia, deși, din perspectiva condițiilor de desfășurare a unui proces penal, în anumite cazuri (minorilor), reprezentarea avocatului mai mult este o necesitate/condiție imperativă decât o opțiune. De aceea, fără o analiză a circumstanțelor procesuale concrete, nu este posibil de a aprecia cât de necesară era sau nu întâlnirea cu avocatul, pe când lipsa posibilităților de a avea o astfel de întâlnire e o chestiune de cu totul altă natură. De asemenea, este principial important ca întâlnirea cu apărătorul să fie eficientă din punctul de vedere al perspectivelor procesuale. Atunci când minorul nu înțelege informațiile pe care le primește de la avocat, sau când întâlnirea cu avocatul este formală și neconstructivă, e greu de calificat exercitarea dreptului său la apărare drept unul efectiv și eficient.

Imposibilitatea consultării opiniei avocatului poate duce la omiterea posibilității de a administra probe, de a utiliza un drept sau a exercita o cale de apărare, de aceea fiecare caz de „imposibilitate” a consultării opiniei avocatului sau eșuarea comunicării cu acesta trebuie calificată ca o priveră a dreptului la apărare.

CAPITOLUL II

STANDARDE ÎN MATERIA RESPECTĂRII DREPTURILOR COPILOR ÎN LOCURILE DE DETENȚIE

2.1. Dreptul de a nu fi supus la rele tratamente

Standard internațional

„Statele părți vor garanta că:

a) nici un copil nu va fi supus la tortură, la pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante....

b) nici un copil nu va fi privat de libertate în mod ilegal sau arbitrar.

Arestarea, deținerea sau întemnițarea unui copil trebuie să fie conformă cu legea și se va folosi numai ca măsură extremă și pentru cea mai scurtă posibil perioadă de timp;

c) orice copil privat de libertate va fi tratat cu omenie și cu respectul datorat demnității persoanei umane și de o manieră care să țină seama de nevoile persoanelor de vârsta sa...”⁶⁸

„Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante.”⁶⁹.

Reglementare națională:

„Se interzice supunerea oricărei persoane aflate în executarea unei pedepse la tortură, tratamente cu cruzime, inumane sau degradante ori la alte rele tratamente.”⁷⁰

„...dreptul la apărarea și respectarea de către instituția sau organul care asigură executarea pedepsei a demnității, drepturilor și libertăților pe care le are, inclusiv de a nu fi supus la tortură și nici la pedepse sau tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, precum și, indiferent de consimțământul său, unei experiențe medicale sau științifice care îi pune în pericol viața sau sănătatea, beneficiind, după caz, de măsuri de protecție din partea statului”.⁷¹

„În desfășurarea procesului penal, nimeni nu poate fi supus la tortură sau la tratamente cu cruzime, inumane ori degradante, nimeni nu poate fi de-

⁶⁸ Articolul 37 din Convenția ONU privind drepturile copilului;

⁶⁹ Articolul 3 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale;

⁷⁰ Articolul 167¹ „Interzicerea supunerii la tortură, tratamente cu cruzime inumane sau degradante ori la alte rele tratamente”, Codul de Executare;

⁷¹ Articolul 169 „Drepturile condamnatului”, Codul de Executare;

ținut în condiții umilitoare, nu poate fi silit să participe la acțiuni procesuale care lezează demnitatea umană.⁷²

Perioada imediat următoare arestării este cea în care persoanele respective sunt supuse celui mai mare risc de a fi maltratate. De aceea, CPT a recomandat trei măsuri fundamentale de siguranță (anume dreptul persoanei deținute de a anunța o rudă apropiată sau o altă persoană în privința reținerii sale, de a avea acces la un avocat și la un doctor), care trebuie aplicate chiar de la începutul privării de libertate (adică din momentul în care o persoană este obligată să rămână în cadrul unei agenții de aplicare a legii). Având în vedere vulnerabilitatea lor specială, CPT consideră că minorii aflați în custodia poliției trebuie să beneficieze întotdeauna de următoarele măsuri suplimentare de siguranță împotriva maltratării:

- *funcționarii responsabili cu aplicarea legii trebuie să aibă obligația oficială de a lua măsuri ca o rudă sau o altă persoană adultă, în care minorul are încredere, să ia cunoștință de faptul că minorul este reținut (indiferent de faptul că minorul cere sau nu acest lucru);*
- *un minor reținut nu trebuie niciodată supus unui interogatoriu polițienesc, ori obligat să facă declarații sau să semneze documente privind infracțiunea de care este suspectat în lipsa unui avocat și, în principiu, a unui adult de încredere (opțiunea „nu dorește să consulte un avocat” nu trebuie aplicată minorilor);*
- *un document cu informații specifice privind măsurile de siguranță menționate mai sus trebuie înmănat tuturor minorilor luați în custodie, imediat după sosirea lor în incinta unei instituții de aplicare a legii. Documentul informativ trebuie redactat pe înțelesul copiilor, într-un limbaj simplu și clar, și trebuie să fie disponibil într-o varietate de limbi. Trebuie avută o deosebită grijă ca minorii să înțeleagă pe deplin informațiile respective*.⁷³

În cadrul studiului, deținuții minori au fost încurajați să-și amintească cum au derulat evenimentele în primele ore după reținerea/arrestarea sa. În mod special, întrebările formulate țineau de asigurarea celor 3 garanții de bază împotriva relelor tratamente: dreptul de a comunica unui terț despre locul aflării sale, dreptul de a fi examinat de un medic și dreptul la apărător.

⁷² Articolul 10 alineatul (3) Cod de Procedură Penală;

⁷³ „Minorii privați de libertate conform legii penale”, Extras din cel de-al 24-lea Raport general al Comitetului European pentru Prevenirea Torturii și Tratatelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante (CPT), 2015, p.98;

Întrebarea Q14 din chestionar: Când ai fost reținut/arestat:

	Da	Nu
Q14.1 Ai avut posibilitatea să comunicai părinților/rudelor/ altei persoane unde ești?	30	12
Q14.2 Ai fost examinat de un medic la prima instalare în detenție?	39	3
Q14.3 Ți s-a propus un avocat?	31	11

**Întrebarea Q13.3 din chestionar: Cât ai fost anchetat, ți-a explicat cineva că
poți depune o plângere dacă cineva se comportă urât cu tine?**

Da	Nu	Nu-mi amintesc
14	21	4

Fiind plasați în detenție, minorii sunt determinați să stabilească o comunicare atât cu reprezentanții locului de detenție, cât și cu alți deținuți. Într-un loc securizat, unde se află concomitent mai multe persoane, fiecare dintre ei, trecând prin propria experiență de contact cu legea penală, comunicarea este mijlocul cel mai accesibil pentru a asigura o conviețuire echilibrată. Calitatea comunicării direct influențează indicele siguranței de care se poate bucura fiecare deținut, iar această siguranță se referă atât la relațiile cu reprezentanții administrației locului de detenție, cât și la relațiile interpersonale ale deținuților.

Deținuții minori cu care s-a discutat în cadrul realizării studiului au fost rugați să împărtășe percepțiile despre siguranța aflării sale în izolatoarele de urmărire penală, dar și în penitenciarul pentru minori.

Întrebarea Q23 din chestionar: Cât ai fost arestat:

	Da	Nu	De cine?
Q23.2 Te-ai simțit în siguranță?			
În total	29	13	
Q23.3 Ai fost amenințat?			
În total	11	31	6
Q23.4 Ai fost lovit?			
În total	4	38	3

Pentru comparație, în cadrul studiului, deținuții din centrul de detenție pentru minori și tineri și penitenciarul din localitatea Rusca au fost solicitați să aprecieze gradul de siguranță în penitenciarele destinate pentru ispășirea pedepsei.

	Da	Nu	De cine?
Q23.2 <i>Te-ai simțit în siguranță?</i>	10(IP 13) 13(IP10) 1(IPp5) 5(IP11)	3(IP13) 5(IP 10) 2(IP7) 3(IP11)	
În total	29	13	
Q23.3 <i>Ai fost amenințat?</i>	3(IP 13) 5(IP10) 2(IP7) 1(IP11)	10(IP 13) 13(IP10) 1(IP5) 7(IP11)	Colaboratorii penitenciarului - 1(IP 13) 1(IP 10) 1(IP 7) Colegii de celulă - 1(IP 10) Polițiști - 1(IP 7) 1(IP11)
În total	11	31	6
Q23.4 <i>Ai fost lovit?</i>	3(IP10) 1(IP7)	13(IP 13) 15(IP 10) 1(IP5) 1(IP7) 8(IP11)	Colaboratorii poliției - 1(IP 10) 1(IP7) Polițiști - 1(IP7)
În total	4	38	3

Întrebarea Q48 din chestionar: De când te afli în această unitate:

	Da	Nu	De cine?
Q48.3 <i>Ai fost amenințat (ă)?</i>	5	15	„nu pot spune” - 1 Colaboratorii penitenciarului - 4
Q48.4 <i>Ai fost lovit (ă)?</i>	3	15	Colegi deținuți - 1 Colaboratorii penitenciarului - 2

Potrivit metodologiei realizării studiului, interviatorii au avut și sarcina de a observa comportamentul și atitudinea deținuților minori față de obiectivele studiului.

Din observațiile interviatorului: „Copiii deținuți...au declarat că au fost amenințați și bătuți de colaboratori și de alți semenii ai lor. Din spusele copiilor, au fost cazuri când copiii au dormit pe rând, pentru a se păzi unul pe altul.”

Întrebarea Q24 din chestionar: Ai avut posibilitatea să depui o petiție despre ce ți s-a întâmplat?		
Da	Nu	Da, dar nu am făcut-o
10	9	10
		„Pentru că m-au amenințat”, „Mi-a fost frică”, „Așa sunt regulile”, „Nu a fost necesar”, „Mi-a fost rușine să le spun”

Răspunsurile la această întrebare sunt importante atât în aspect cantitativ, cât și din perspectiva conținutului. Doar 29 din 43 de respondenți au completat formularul chestionarului. Calitatea informării preveniților despre drepturile lor ar putea fi o circumstanță care să determine rezultatele chestionării, or, potrivit datelor, 21 din 39 de respondenți nu au fost informați despre dreptul său a depune plângere (**vezi Q 13.3**). Așa cum a fost menționat mai sus, copiii au fost destul de reticenți în a oferi răspunsuri la întrebări deschise, însă conținutul răspunsurilor, cu siguranță, oferă suficiente temeuri pentru o restartare a încrederii deținuților minori față de reprezentanții locurilor de detenție.

Un șir de aspecte ce țin de condițiile materiale de detenție au constituit obiect al observărilor interviatorilor, dar și subiect aparte inclus în chestionarul propus pentru completare. Structura chestionarului a oferit posibilitatea de a urmări starea de lucruri în izolatoarele de urmărire penală/IDP și în penitenciarele pentru executarea pedepsei:

Întrebările Q20 și Q30 din chestionar: Celula era:

	În izolatorul de urmărire penală			În penitenciarul pentru minori/penitenciarul din s. Rusca ⁷⁴		
	Da	Nu	Nu-mi amintesc	Da	Nu	Nu-mi amintesc
Luminată?	23	8	-	22	1	
Aerisită?	24	14	3	22	1	
Curată?	18	11	3	22	1	
Întrebarea Q21.4 vs Q31: Cineva din colegi fuma?	32	4		1	21	
Întrebarea Q22.4 vs Q36: Hrana a fost corespunzătoare?	13	23		19	3	
Întrebarea Q22.6 vs Q49:	Da	Nu, nu era necesitate	Nu, nu era psiholog	Da	Nu, nu era necesitate	Nu, nu era psiholog
Ai discutat cu un psiholog?	35	4	1	21	2	1

O serie de întrebări au fost incluse în chestionar pentru a observa câteva aspecte ale regimului de detenție de către deținuții minori pe perioada aflării lor în custodie.

⁷⁴ Notă: La completarea chestionarului au participat în total 43 de minori. 23 de minori care ispășesc sau au ispășit pedeapsa cu închisoarea în centrul de detenție pentru minori și tineri sau într-un sector adaptat al penitenciarului (18 deținuți din IP-10 Goian, 2 deținute din IP-2 Rusca, 3 deținuți din IP-13 Chișinău, cu statut de prevenit, dar care au ispășit o parte de pedeapsă în IP-10 Goian, 1 deținut din IP-5 Cahul). Nu toți deținuții au dorit să formuleze răspunsuri la toate întrebările, iar interviuatorii nu au insistat păstrând neutralitatea față de dorința deținuților de a participa la realizarea studiului. Unii interviuatori au menționat că a fost necesar de oferit comentarii suplimentare, pentru a explica deținuților esența întrebărilor formulate;

Astfel, deținuții preveniți au fost întrebați dacă pe perioada cât au fost în arest:

	Da	Nu	Da, dar nu în fiecare zi
Q21 Ai fost scos din cameră pentru plimbare în aer liber?	29	8 (inclusiv 6 IDP)	6
Q22.1 Ai avut posibilitate să mergi la toaletă de fiecare dată când ai avut nevoie?	42 (8 inclusiv IDP)	1	
Q22.5 Ai avut patul tău?	39 (8 inclusiv IDP)	4	

Deținuții care execută pedeapsa cu închisoarea au fost întrebați dacă pe perioada ispășirii pedepsei:

	Da	Nu	Nu cunosc
Q37 Poți să bei apă oricând?	20	2	
Q38 Apa pe care o bei de la robinet este curată?	14	8	
Q34 larna este cald în cameră?	12	2	8

Astfel, percepția deținuților minori referitor la condițiile materiale, hrana pe care o primeau și posibilitatea de a fuma în celulă sunt diferite pentru izolatoarele de urmărire penală și penitenciarele pentru minori. Este evident că, în pofida prevederilor Codului de Executare și a Statutului executării pedepsei de către condamnați, în izolatoarele de urmărire penală minorii fumează în spațiile în care sunt deținuți. De asemenea, este explicată și atitudinea deținuților față de calitatea hranei pe care o primesc, aceștia preferând hrana care se servește în Centrul pentru detenția minorilor și tinerilor. Și percepțiile privitor la condițiile materiale de detenție referitoare la curățenia, aerisirea și iluminarea celulei sunt în favoarea instituției de detenție din Goian. Prin urmare, cel puțin aceste trei raționamente ce derivă din testul practic petrecut pot fi invocate cu siguranță în susținerea eforturilor autorităților de a asigura traiul compact al minorilor într-o unitate specializată în detenția minorilor, având în vedere atât preveniții, cât și condamnații.

Alte aspecte ale detenției, așa ca plimbările în aer liber, consultarea psihologului, posibilitatea de a utiliza veceul, temperatura pe timp de iarnă în cameră, accesul la apa potabilă, accesul la un loc de dormit nu ar indica asupra unor probleme sistematice de natură să condiționeze rele tratamen-

te. Totodată, fiecare indicator negativ la criteriile indicate *supra*, urmează să devină în timp cât mai curând obiect de preocupare pentru personalul specializat din jurisdicția Ministerului Justiției și Ministerului de Interne, or privite conjugat, trecând de un anumit grad de severitate, ar putea constitui un risc pentru siguranța detenției minorului.

Din observațiile intervivorului: „Programul zilnic al minorilor cuprinde aflarea pe timp de 2 ore în aer liber. Curțile de exerciții în aer liber/curțile de plimbări sunt protejate împotriva condițiilor climaterice/atmosferice nefavorabile. Cu toate acestea, ele nu sunt echipate/dotate cu inventar sportiv, fiind prezent doar un scaun.”⁷⁵

2.2. Dreptul la educație/pregătire profesională/muncă

Standard internațional

1. Statele-părți recunosc dreptul copilului la educație și, în vederea asigurării exercitării acestui drept în mod progresiv și pe baza egalității de șanse, vor urmări în special:

- a) să facă învățământul primar obligatoriu și gratuit pentru toți;
- b) să încurajeze diferite forme de învățământ secundar, atât general cât și profesional, să le facă deschise și accesibile oricărui copil și să ia măsuri corespunzătoare, cum sunt instituirea gratuității învățământului și acordarea unui ajutor financiar în caz de nevoie;
- c) să asigure tuturor accesul la învățământul superior, în funcție de capacitățile fiecăruia, prin toate mijloacele adecvate;
- d) să facă deschise și accesibile tuturor copiilor informarea și orientarea școlară și profesională;
- e) să ia măsuri pentru a încuraja frecventarea școlii cu regularitate și reducerea ratei de abandonare a școlii...

3. Statele-părți vor promova și încuraja cooperarea internațională în domeniul educației, mai ales cu scopul de a contribui la eliminarea ignoranței și a analfabetismului în lume și de a facilita accesul la cunoștințe științifice și tehnice și la metode de învățământ moderne, în această privință se va ține în special seama de necesitățile țărilor în curs de dezvoltare.⁷⁶

⁷⁵ Nota informativă privind vizita realizată în Penitenciarul nr.11 Bălți;

⁷⁶ Articolul 28 din Convenția ONU privind drepturile copilului;

„Se va favoriza cooperarea între ministere și servicii în vederea asigurării unei pregătiri școlare sau, dacă este cazul, a unei pregătiri profesionale adecvată minorilor plasați în instituții în așa fel încât să nu fie dezavantajați în studii, atunci când părăsesc instituția.”⁷⁷

„Educația și instruirea profesională oferite minorilor în detenție trebuie să fie similare cu cele din comunitate, furnizate de profesori/instruciori profesioniști, iar minorii din detenție trebuie să obțină același fel de diplomă sau certificat (după ce și-au terminat studiile) ca și tinerii care urmează cursuri la instituțiile din comunitate. Trebuie luate măsuri pentru a se evita ca certificatele de absolvire a școlii să poarte orice indicații privind afilierea instituțională a minorului. Având în vedere dificultățile mediului social din care provin mulți dintre minori, trebuie făcute eforturi pentru a-i încuraja și motiva să frecventeze cursurile educative/instruirea profesională și a participa la atelierelor unde pot deprinde abilități care să le fie de folos după ce sunt eliberați.”⁷⁸

Reglementare națională:

Articolul 240. Instruirea condamnaților⁷⁹

„(1) În penitenciare se organizează în mod obligatoriu învățământul secundar general al condamnaților.

(2) Condamnații în vârstă de peste 50 de ani, condamnații cu dizabilități severe, precum și condamnații la detențiune pe viață urmează învățământul secundar general la dorință.

(3) La solicitarea condamnatului, administrația penitenciarului și autoritatea administrației publice locale îi creează condiții pentru învățământul secundar profesional sau învățământul superior.

(5) În fiecare penitenciar funcționează o bibliotecă pentru uzul tuturor categoriilor de condamnați, adecvat alcătuită din literatură artistică și de instruire, iar condamnații sunt încurajați să frecventeze biblioteca....

...(6) Crearea condițiilor pentru învățământul secundar și superior al condamnaților, fondarea, reorganizarea și lichidarea instituțiilor de învățământ din sistemul administrației penitenciare se efectuează în modul stabilit de Ministerul Justiției, de comun acord cu Ministerul Educației, Culturii și Cercetării...”⁸⁰

⁷⁷ P. 18 din Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing);

⁷⁸ „Minori privați de libertate conform legislației penale”, extras din cel de-al 24-lea Raport general Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și Tratatelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante (CPT), 2015, p.110;

⁷⁹ Codul de Executare al Republicii Moldova;

⁸⁰ Idem;

Articolul 241. Instruirea profesională a condamnaților⁸¹

„(1) În penitenciare se organizează, în mod obligatoriu, instruirea profesională a condamnaților.”

Articolul 13. Învățământul obligatoriu⁸²

... (3) Responsabilitatea școlarizării obligatorii a copiilor cu vârsta de până la 16 ani revine părinților sau altor reprezentanți legali și autorităților administrației publice locale de nivelurile întâi și al doilea.

(4) Ministerul Educației, Culturii și Cercetării elaborează, aprobă și monitorizează respectarea regulamentelor de școlarizare obligatorie a copiilor de vârstă școlară.

Articolul 29. Organizarea învățământului gimnazial⁸³

(1) Învățământul gimnazial include clasele V–IX și se organizează ca învățământ cu frecvență. Pentru persoanele cu dificultăți de învățare cauzate de dizabilități, învățământul gimnazial se poate organiza ca învățământ la distanță, învățământ la domiciliu, studiu individual...

... (4) Învățământul gimnazial se organizează și în instituții rezidențiale – pentru copiii orfani sau cei rămași fără îngrijire părintească, în instituții sanatoriale – pentru copiii cu boli cronice, precum și în instituții de învățământ special, în instituții penitenciare și în instituții medicale.

Fiecare copil aflat la vârsta școlarizării obligatorii are dreptul la educație corespunzătoare nevoilor și abilităților sale și destinată să-l pregătească pentru întoarcerea în societate. Potrivit Regulilor de la Havana, trebuie depuse toate eforturile pentru a facilita accesul copiilor aflați în detenție la programe educaționale adecvate. Educația trebuie asigurată în afara instituțiilor de detenție, în școli publice atunci, când acest lucru este posibil și, în orice caz, de către profesori calificați prin programe integrate în sistemul educațional al țării astfel, încât după eliberare copilul să își poată continua studiile fără dificultăți.

În rezultatul procesării chestionarelor, nu a fost constatat nici un caz de neșcolarizare a minorilor până a intra în locurile de detenție (Q5). Minorii au indicat că până la detenție au frecventat școala și, în marea lor parte, au posibilitatea de a continua studiile în cadrul penitenciarului (Q6, Q6.1 și Q6.2). Totodată, angajații Penitenciarului nr.5 Cahul au semnalizat lipsa

⁸¹ Ibidem;

⁸² Codul Educației al Republicii Moldova;

⁸³ Idem;

profesorilor, iar, prin urmare, și lipsa posibilității școlarizării deținutului minor, care, la momentul efectuării studiului, era deținut în penitenciar. Un deținut a invocat dorința de a continua studiile, însă penitenciarul nu dispunea de posibilitatea de a asigura procesul de studii din ciclul liceal.

Din observațiile intervievatorului: „Procesul de studii al minorilor este asigurat de către profesori din cadrul instituțiilor de învățământ, fiind întocmite, aprobate și coordonate orarul lecțiilor și planurile educaționale pentru fiecare elev și disciplină pentru anul de studii 2019-2020. În Registrul special se efectuează evidența oficială a orelor desfășurate și absențelor elevilor/profesorilor. Potrivit datelor acestuia, în anul 2019-2020 își fac studiile doi minori (unul în clasa a 7-a, altul în clasa a 8-a). Orele sunt desfășurate în limba pe care o posedă și înțeleg elevii (limba rusă). Elevii sunt dotați cu rechizite pentru studii din contul donațiilor oferite de reprezentanți ai sectorului nonguvernamental. Manualele pentru studii sunt aduse de către profesori, în ziua desfășurării orelor propriu-zise. Unul dintre profesori a remarcat insuficiența rechizitelor școlare și ustensilelor indispensabile procesului educațional, cum ar fi riglă, raportor, atlas și chiar manuale suplimentare care ar facilita asimilarea de către elev a materiei în termen restrâns sau ar face procesul educațional mai atractiv.

Continuitatea procesului educațional este influențată direct, iar, în cele mai dese cazuri, este obstrucționată de transferurile frecvente ale minorilor dintr-o instituție penitenciară în alta (Penitenciarul nr.10; Penitenciarul nr.16; Penitenciarul nr.13; Penitenciarul nr.11).

Clasa de studii este spațioasă (23,5m²), fiind dotată cu mobilier, cărți, televizor, lavoar. Instituția penitenciară nu oferă instruirea profesională a minorilor și ei nu pot frecventa școlile din comunitatea externă. Nu beneficiază de cursuri pentru utilizarea computerului, lipsesc atelierile de creație și nu există posibilitatea de a presta o muncă în cadrul instituției penitenciare. În instituția penitenciară sunt implementate un set de programe psiho-sociale (de educație pentru sănătate în mediul deținuților; cu privire la prevenirea violenței în mediul deținuților; de orientare vocațională pentru deținuții minori; de terapie socială „Educația prin sport: tenis de masă, dame, șah”; „Educația moral-spirituală în penitenciar”).

În colaborarea cu reprezentanții sectorului nonguvernamental sunt implementate 4 programe: Programul de terapie socială; Programul de resocializare; Programul de asistență psiho-socială și reintegrare; Programul de terapie socială.

Minorii au acces liber la biblioteca ce se regăsește în cadrul penitenciarului. Majoritatea operelor/publicațiilor nu sunt actuale. Potrivit Registrului și informației prezentate de persoana desemnată în calitate de bibliotecar, 85% din opere/publicații sunt în limba rusă. Operele/publicațiile destinate minorilor constituie doar 11 %. Analiza registrelor din bibliotecă sugerează că minorii utilizează biblioteca foarte rar (1 solicitare individuală/ lună). De asemenea, se constată că aceștia consultă în majoritatea cazurilor actele normative.

O componentă importantă a programului minorilor este reprezentată de exercițiile fizice în sala de sport, timpul alocat fiind câte o oră pe zi, de două ori pe săptămână. Sala de sport este dotată și echipată corespunzător cu inventar sportiv⁸⁴.

Deținuții minori au fost încurajați să răspundă la o serie de întrebări care să ne permită să apreciem atât gradul de implicare a acestora în procesul de instruire/formare, și atitudinea personală față de școală, cât și accesibilitatea procesului de instruire/formare în locurile de detenție.

Întrebarea Q7 din chestionar:

Profesorii te-au încurajat să pui întrebări?

La fiecare oră	Câteodată	Niciodată
8	15	3

Întrebarea Q8 din chestionar: Tu ce crezi?

Nu poți să reușești în viață fără școală	Poți să reușești în viață fără școală
24	14

De când te afli în penitenciar?

	Da	Nu	Nu, nu este
Q44 Ai avut posibilitatea de a învăța o meserie?	20	8	
Q45 Ți este permis să mergi la bibliotecă?	24	1	
Q46 Ți este asigurat accesul la informații?	28		3
Q47 Ți este permis să mergi la atelierul de creație?	13	7	2

Din observațiile intervievatorului: „Penitenciarul nr. 10 dispune de o bază largă educațională. În cadrul instituției de detenție, copiii pot obține studii medii generale și studii de specialitate (brutar/cofetar, lăcătuș, electromontor, zidar, cizmar, frizer); dotarea tehnică a claselor de studii este relativ bună, cu minimumul necesar asigurat. Copiii care sunt încadrați în sistemul educațional general sunt ghidați de profesorii din cadrul IP Liceul Teoretic „Nicolae Bălcescu” din comuna Ciorescu...

...Penitenciarul dispune de bibliotecă, care deși are un fond de carte relativ bogat, aceasta nu este vizitată și se folosește doar la evenimente culturale, deoarece are televizor, și la terapiile de grup care se organizează de către psihologi...⁸⁵

... deși în instituția de detenție există o sală de clasă și un registru de evidență a orelor care se petrec, procesul educațional din această instituție pare a fi puțin eficient... Motivul unei astfel de situații ar fi circulația deasă a deținuților care se află aici, interesul scăzut al copiilor, motivarea redusă a personalului.”⁸⁶

Este evident că problemele cu care se confruntă sistemul de învățământ sunt prezente și în viața din penitenciar. Lipsa de cadre didactice și motivarea insuficientă sunt caracteristicile observate în cadrul vizitelor. Starea de lucruri se complică și prin percepția copiilor a rolului școlii în formarea personalității, dar și de un șir de probleme logistice ce caracterizează sistemul în ansamblu. Anumite aspecte pot fi evidențiate, astfel că toți deținuții din Penitenciarele nr.10 Goian și nr.2 Rusca au menționat că au avut posibilitatea de a face o profesie pe perioada aflării sale în instituțiile menționate.

Având în vedere dificultățile mediului social din care provin mulți dintre copii, trebuie continuate eforturile pentru a-i încuraja și motiva să frecventeze cursurile educaționale/instruirea profesională și să participe la atelierul unde pot dezvolta abilități care să le fie de folos după ce sunt eliberați. De asemenea, trebuie de intensificat eforturile ca atunci, când este posibil, copiilor să li se ofere posibilitatea de a presta o muncă remunerată în cadrul penitenciarului, iar, când legea permite, și în afara lui.

⁸⁵ Idem;

⁸⁶ Nota informativă privind vizita realizată în Penitenciarul nr.13 Chișinău;

2.3. Dreptul la asistență medicală

Standard internațional

1. *Statele-părți recunosc dreptul copilului de a se bucura de cea mai bună stare de sănătate posibilă și de a beneficia de servicii medicale, de tratament și de recuperare. Statele-părți se vor strădui să asigure ca nici un copil să nu fie lipsit de dreptul de a avea acces la aceste servicii de ocrotire a sănătății.*

4. *Statele părți se angajează să promoveze și să încurajeze cooperarea internațională în vederea asigurării progresive a realizării depline a dreptului recunoscut în prezentul articol. În această privință se va ține seama în mod deosebit de necesitățile țărilor în curs de dezvoltare⁸⁷.*

13.4. – *În timpul detenției lor preventive, minorii trebuie să primească îngrijiri, protecție și toată asistența individuală – pe plan social, educativ, profesional, psihologic, medical și fizic – care le pot fi necesare în funcție de vârstă, sex sau personalitatea fiecăruia⁸⁸.*

26.2. – *Tinerii cazați în instituții vor primi ajutorul, protecția și întreaga asistență – pe plan social, educativ, profesional, psihologic, medical și fizic – care le poate fi necesară în funcție de vârstă, sex, personalitate și în interesul dezvoltării lor armonioase⁸⁹.*

„În cadrul vizitării serviciilor de sănătate a închisorilor, CPT-ul s-a inspirat din regulile următoare: a) Accesul la un doctor; b) Echivalența îngrijirii medicale; c) Consimțământul pacientului și confidențialitatea; d) Îngrijirea medicală preventivă; e) Asistența umanitară; f) Independența profesională; g) Competența profesională⁹⁰.

Reglementare națională:

Articolul 230. Asistența medicală⁹¹

(1) *Dreptul la asistență medicală al persoanelor condamnate este garantat.*

(2) *Condamnații beneficiază în mod gratuit de asistență medicală și de medicamente în volumul stabilit de Programul unic al asigurării obligatorii de asistență medicală, în conformitate cu legislația în vigoare.*

⁸⁷ Articolul 24 din Convenția ONU privind Drepturile Copilului;

⁸⁸ P. 13 Detenția preventivă. Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing);

⁸⁹ P. 26 Detenția preventivă. Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing);

⁹⁰ Normele CPT, Serviciile de îngrijire a sănătății în închisori, p.32;

⁹¹ Articolul 230-231 Codul de executare;

(3) Acordarea asistenței medicale gratuite se efectuează în unitatea medicală a instituției penitenciare după înscrierea prealabilă și conform unui grafic aprobat de șeful penitenciarului, cu excepția cazurilor de urgență.

Articolul 231. Serviciul medical în penitenciare

(1) Orice penitenciar trebuie să aibă la dispoziție serviciul cel puțin al unui medic generalist, al unui medic stomatolog și al unui medic psihiatru

(2) În penitenciarul cu capacitatea de cel puțin 100 de locuri trebuie să funcționeze, în regim permanent, un centru curativ staționar pentru acordarea de asistență medicală fiecărui condamnat.

(3) Condamnații bolnavi care au nevoie de tratament medical specializat sunt transferați neîntârziat sau conform indicației din fișa medicală a condamnatului stabilită de medicul penitenciarului în instituțiile medicale specializate ale Administrației Naționale a Penitenciarelor sau în spitalele Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, de regulă, din raza penitenciarului.

(4) În penitenciare condamnaților li se creează condiții pentru practicarea sportului.

Articolul 232. Controlul stării de sănătate a condamnaților

(1) Examenul medical al condamnatului se efectuează la primirea în penitenciar și, la solicitare și în mod periodic, în timpul executării pedepsei, însă nu mai rar de o dată la 6 luni, precum și la eliberarea din locurile de detenție. Examenul medical se efectuează în condiții de confidențialitate și intimitate, cu excepția cazurilor în care medicul, pentru motive de siguranță și securitate, solicită prezența altor reprezentanți ai administrației penitenciarului, fapt care va fi consemnat în modul corespunzător...

(4) Condamnatul beneficiază de asistența terapeutică, chirurgicală, psihiatrică, ginecologică și stomatologică. Condamnatul poate, din cont propriu, să beneficieze și de serviciile medicului privat.

(5) În temeiul hotărârii comisiei medicale specializate, condamnații bolnavi de tuberculoză, boli venerice, alcoolism, narcomanie sau toxicomanie sunt supuși tratamentului obligatoriu...

(7) În cazul unei boli grave sau constatării că persoana condamnată a fost supusă la tortură, tratamente cu cruzime, inumane sau degradante ori alte rele tratamente, administrația penitenciarului asigură înștiințarea, de îndată, telegrafic ori pe o altă cale, familiei, altor persoane apropiate condamnatului despre acest fapt.

Astfel, potrivit reglementărilor (atât la nivel internațional, cât și la cel național) indicate *supra*, copiii aflați în detenție trebuie să primească îngrijiri, protecție și toată asistența individuală pe plan medical: îngrijire medicală adecvată, atât preventivă cât și curativă, incluzând tratament stomatologic, oftalmologic și psihologic; produse farmaceutice și diete speciale indicate de medic. Atunci când este posibil, îngrijirea medicală trebuie asigurată copiilor deținuți prin intermediul instituțiilor și serviciilor medicale din comunitatea în care se află instituția de detenție.

Instituțiile de detenție pentru minori trebuie să aibă acces imediat la servicii și echipamente medicale corespunzătoare, ținându-se cont de numărul și situația deținuților, și de personal specializat pentru îngrijire preventivă și pentru intervenții medicale urgente. Medicamentele trebuie administrate numai pentru tratamentele medicale necesare și, când este posibil, după obținerea acordului informat al copilului implicat.

Întrebarea Q22 din chestionar: Cât ai fost în arest?

	Da	Nu	Nu am avut nevoie
Q22.3 Ai avut acces la asistență medicală?	28 (3 IDP)	6 (3 IDP)	7 (2 IDP)
Q22.3.1 Ești informat pe înțelesul tău despre starea ta de sănătate?	23 (3 IDP)	13 (3 IDP)	
Q22.3.2 Ți se cere acordul/consimțământul referitor la tratamentul/intervenția medicală care urmează să-ți fie administrată?	21 (3 IDP)	16 (3 IDP)	

Suplimentar, Comitetul european pentru prevenirea torturii (CPT) consideră deosebit de important, ca serviciile de îngrijire a sănătății, oferite copiilor aflați în detenție, să constituie parte integrantă a unui program de asistență multidisciplinară (medico-psiho-socială). Aceasta implică, între altele, ca la sosirea în instituția de detenție, toți copiii să beneficieze de o evaluare individuală completă a nevoilor lor medicale, psihologice și sociale și ca întotdeauna să existe o strânsă coordonare între activitatea unei echipe de asistență medicală (medici, asistente, psihologi etc.) și a unei echipe de alți profesioniști (educatori specializați, profesori și lucrătorilor sociali, care au contact permanent cu deținuții). Scopul este să se asigure ca asistența medicală acordată deținuților minori să formeze parte dintr-o rețea integrată de sprijin și terapie.

În cadrul studiului, minorii au fost întrebați:

	Da	Nu	Nu am avut nevoie
Q29. Când ai ajuns aici, ai fost consultat de un medic?	30	2	
Q35.1. Ai putut merge la medic de fiecare dată când ai avut nevoie?	24	3	2
Q35.2. Ai primit întotdeauna medicamente când ai avut nevoie?	24	4	1
Q35.3. Te-ai îmbolnăvit vreodată?	22	7	

Din observațiile intervievatorului: „...deși în penitenciar există o unitate medicală sau dotări corespunzătoare și mai mulți medici și lucrători medicali antrenați în activitatea zilnică, copiii indică faptul că nu de fiecare dată pot ajunge la medic atunci când înaintează asemenea cereri...”

Întrebarea Q22.6 vs Q49: Ai discutat cu un psiholog?

În izolatorul de urmărire penală			În penitenciarul pentru minori/ penitenciarul din s. Rusca ⁹²		
Da	Nu, nu era necesitate	Nu, nu era psiholog	Da	Nu, nu era necesitate	Nu, nu era psiholog
35	4	1	21	2	1

O atenție specială trebuie acordată întotdeauna nevoilor de asistență medicală ale minorelor, cărora trebuie să li se ofere acces la ginecolog și instruire despre îngrijirea sănătății femeilor. Tinerele însărcinate și tinerele mame deținute trebuie să primească sprijin și îngrijire medicală corespunzătoare; pe cât posibil, trebuie să fie căutate alternative la deținere. În această privință, standardele relevante privind femeile private de libertate, elaborate de CPT în al 10-lea Raport General, se aplică în aceeași măsură și deținuților minore.

⁹² Notă: La completarea chestionarului au participat în total 43 de minori. 24 de minori care ispășesc sau au ispășit pedeapsa cu închisoarea în centrul de detenție pentru minori și tineri sau într-un sector adaptat al penitenciarului (18 deținuți din IP-10 Goian, 2 deținuți din IP-2 Rusca, 3 deținuți din IP-13 Chișinău, cu statut de prevenit, dar care au ispășit o parte de pedeapsă în IP-10 Goian, 1 deținut din IP-5 Cahul). Nu toți deținuții au dorit să formuleze răspunsuri la toate întrebările, iar intervievatorii nu au insistat păstrând neutralitatea față de dorința deținuților de a participa la realizarea studiului. Unii intervievatori au menționat că au fost necesare comentarii suplimentare pentru a explica deținuților esența întrebărilor formulate;

Întrebarea Q 33 din chestionar:

Ai suficiente articole de igienă (săpun, pastă de dinți, igienă intimă (penru fete))?

Da	Nu	Nu cunosc
21 (2 femei)	7 (1 femeie)	

Din observațiile intervievatorului: „În cadrul penitenciarului există un bloc medical care este dotat cu echipamentul de acordare a primului ajutor medical și de investigare și tratare a maladiilor ușoare și medii;

În contextul raportului, considerăm că trebuie să fie reflectată suplimentar și situația copiilor sub 3 ani care se dețin în penitenciar împreună cu mamele lor. La momentul vizitei în blocul mame și copii, erau 3 deținute și 3 copii. Aceștia dispun de un bloc separat și de un teren de joacă. Blocul este echipat cu cameră de duș, bloc sanitar, mașină de spălat, bucătărie cu ustensilele necesare. De asemenea, blocul mai dispune și de un teren de joacă, dar care nu corespunde standardelor de protecție a copiilor și nu este dotat cu echipamentul potrivit... Copiii nu sunt familiarizați cu mediul din afara penitenciarului și nu cunosc alt mediu decât cel din interiorul instituției de detenție”.

Cadrul normativ național acoperă un spectru vast al standardelor internaționale și prevede că asistența medicală în instituțiile penitenciare este asigurată gratuit, în unități special amenajate, la intrarea deținutului în penitenciar și ulterior nu mai rar decât o dată la 6 luni. Deținuții pot beneficia de asistență terapeutică, chirurgicală, stomatologică, ginecologică și psihiatrică. Instituțiile penitenciare trebuie să asigure servicii medicale a cel puțin unui psiholog, psihiatru și a unui medic generalist, iar, în caz de necesitate, este sigurată posibilitatea contractării serviciilor medicale ale unităților medicale civile.

Din observațiile intervievatorului: „Lipsește încăperea de carantină pentru minori, iar în încăperea de carantină generală, datorită fluxului permanent de persoane private de libertate, sunt plasați adulții ce sosesc în instituția penitenciară.

Continuitatea tratamentului medical este influențată semnificativ de transferurile frecvente ale minorilor dintr-o instituție penitenciară în alta (Penitenciarul nr.10; Penitenciarul nr.16; Penitenciarul nr.13; Penitenciarul nr.11).

Personalul medical a negat deficiențe în procesul de aprovizionare cu medicamente și preparate medicamentoase, susținând că este la un nivel

satisfăcător (pentru acordarea asistenței medicale de urgență și de ambulatoriu). Totodată, sunt contractate serviciile medicale ale IMSP Spitalul Clinic Bălți, Centrul Stomatologic Bălți, Servicii de laborator și sănătate publică.

În instituția penitenciară sunt implementate două proiecte „Prevenirea răspândirii infecției HIV/SIDA în izolatoarele de urmărire penală” și „Tratamentul de substituție al persoanelor drog-dependente”.

Statele de funcții ale serviciului medical al penitenciarului includ: șef secție (1); specialist generalist (1); asistent medical (5); specialist psihiatru (0,5); specialist stomatolog (0,5); medic ginecolog (0,5); medic ftiziolog (0,5); farmacist (0,5); medic radiolog (0,5); laborant, radiolog (0,5).

Funcțiile specialiștilor generalist, stomatolog și psihiatru sunt vacante.

Lipsa/insuficiența personalului medical nu permite îndeplinirea în volum deplin a sarcinilor degajate de rolul serviciilor medicale, cum ar fi: îngrijirea medicală preventivă; asigurarea unui program de asistență multidisciplinar (medico-psiho-social); prevenirea și tratamentul abuzului de substanțe; prevenirea autovătămării și sinuciderii; monitorizarea calității și cantității hranei; accesul la doctor în timp util; confidențialitatea datelor medicale; obținerea consimțământului informat al pacientului; sistematizarea/stocarea rapoartelor/datelor statistice; examinarea/documentarea medicală completă și detaliată.”⁹³

„...Cabinetul medical este dotat cu materialele necesare acordării primului ajutor medical, iar tura este asigurată 24/24 de un lucrător medical. Deși copiii susțin că nu sunt satisfăcuți întru totul de serviciile medicale prestate de instituția de detenție, aceștia au susținut că este mai bine ca în alte penitenciare...”

„În penitenciar, conform statelor de personal, trebuie să activeze 163 de colaboratori, pe când efectivul actual este de 36 de angajați, 13 ofițeri, 21 de subofițeri și doi medici civili. Lipsesc medicul stomatolog și psihiatru, iar unitatea de medic oftalmolog nu este prevăzută de statele de personal.”

⁹³ Nota informativă privind vizita realizată în Penitenciarul nr.11 Bălți;

2.4. Dreptul de a rămâne în contact cu lumea exterioară și de a se reintegra în societate

Standarde internaționale:

„...orice copil privat de libertate va fi tratat cu omenie și cu respectul datorat demnității persoanei umane și de o manieră care să țină seama de nevoile persoanelor de vârsta sa. În special, orice copil privat de libertate va fi separat de adulți – în afara de cazul când se consideră în interesul superior al copilului să nu se procedeze astfel – și va avea dreptul de a menține contactul cu familia sa prin corespondență și prin vizite, în afara unor cazuri excepționale...”⁹⁴;

„Pe lângă alte drepturi, copiii ar trebui să aibă în special dreptul la: ... menținerea contactelor regulate și semnificative cu părinții, familia și prietenii prin intermediul vizitelor și al schimbului de corespondență, cu excepția cazului în care se impun restricții în interesul justiției și al copilului. Restricționarea acestui drept nu ar trebui să fie utilizată niciodată ca modalitate de pedeapsă...”⁹⁵

„... CPT dorește să accentueze că niciodată contactul unui minor cu lumea exterioară nu trebuie refuzat ca măsură disciplinară și nici nu trebuie să fie limitat, dacă nu cumva greșeala care a dus la măsura disciplinară are legătură cu un astfel de contact...”⁹⁶

Reglementări naționale:

Având în vedere vulnerabilitatea copiilor privați de libertate, importanța legăturilor de familie și promovarea reintegrării în societate, autoritățile competente trebuie să garanteze și să sprijine în mod activ respectarea drepturilor copilului, astfel cum sunt acestea prevăzute în instrumentele internaționale și europene⁹⁷.

Regulile de la Havana detaliază acest drept specificând că necesitatea asigurării tuturor mijloacelor pentru a garanta că copiii comunică adecvat cu lumea din exterior, ceea ce constituie o parte integrantă a dreptului la tratament corect și umanitar și este esențial pentru pregătirea minorilor pentru întoarcerea în societate.

⁹⁴ Articolul 37 lit c) din Convenția ONU privind Drepturile Copilului;

⁹⁵ P.21 lit a) Orientările Consiliului Europei privind justiția în interesul copilului, adoptate de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 17 noiembrie 2010;

⁹⁶ Normele CPT, minorii privați de libertate conform legislației penale, p.127;

⁹⁷ P.21 din Orientările Consiliului Europei privind justiția în interesul copilului, adoptate de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 17 noiembrie 2010;

Potrivit aceluiași document, fiecare copil trebuie să aibă dreptul de a primi vizite periodice și frecvente, în principiu o dată pe săptămână și nu mai rar de o dată pe lună, în condiții care respectă nevoia copilului de intimitate, contact și comunicare nelimitată cu familia și cu avocatul; fiecare copil trebuie să aibă dreptul de a comunica în scris sau telefonic cel puțin de două ori pe săptămână cu o persoană pe care o alege, cu excepția cazului când acest lucru este limitat legal, și trebuie să fie ajutat să-și exercite efectiv acest drept; fiecare minor trebuie să aibă dreptul de a primi corespondență.

Potrivit cadrului normativ național, condamnații în vârstă de până la 18 ani execută pedeapsa în centre de detenție pentru minori și tineri în modul și în condițiile stabilite de Codul de Executare și de Statutul executării pedepsei de către condamnați.

Astfel, condamnatul minor poate beneficia:

- a) *în regim inițial* – de o întrevedere de scurtă durată o dată în lună și de o întrevedere de lungă durată o dată în trimestru;
- b) *în regim comun* – de o întrevedere de scurtă durată o dată în săptămână și de o întrevedere de lungă durată o dată în două luni;
- c) *în regim de resocializare* – de o întrevedere de scurtă durată o dată în săptămână, cu dreptul de a se deplasa în afara penitenciarului însoțit de reprezentantul său legal, și la o întrevedere de lungă durată o dată în două luni, cu dreptul de a locui împreună cu familia într-un spațiu locativ separat pe teritoriul penitenciarului sau în apropierea lui;
- d) indiferent de regimul în care se deține – de dreptul la două convorbiri telefonice săptămânal, cu o durată de 20 de minute, cu o rudă sau cu o altă persoană la alegerea lui.

Întrebarea Q23.1 din chestionar: Cât ai fost în arest, ai fost vizitat de rude sau alte persoane?

Da	Nu	Nu-mi amintesc
22	22	-

Întrebarea Q39 din chestionar: Pe perioada cât ești în acest penitenciar, ai fost vizitat de:

	Da	Nu
Q39.1. Familie / rude	18	4
Q39.2. Prieteni	3	16
Q39.3. Alte persoane	1	18

Notă: La completarea chestionarului au participat 23 de minori care ispășesc sau au ispășit pedeapsa cu închisoarea în centrul de detenție pentru minori și tineri sau într-un sector adaptat al penitenciarului (18 deținuți din IP-10 Goian, 2 deținute din IP-2 Rusca, 3 deținuți din IP-13 Chișinău, cu statut de prevenit, dar care au ispășit o parte de pedeapsă în IP-10 Goian, 1 deținut din IP-5 Cahul). Un deținut a renunțat la completarea formularului pe perioada interviului.

Întrebarea Q40 din chestionar: Până în prezent ai primit pachete de la familie?

Da	Nu
26	6

Din rezultatele chestionarului se vede că doar ½ (22) din copiii preveniți au fost vizitați de către părinții săi în perioada anchetei sau judecării cauzei, timp în care 18 din 22 de copii au fost vizitați de către familie pe perioada executării pedepsei în centrul pentru detenția minorilor și tinerilor și foarte puțin de către prieteni sau alte persoane.

Este bine sau rău că mediul din care a venit copilul în închisoare s-a distanțat de acesta? Înseamnă oare că copilul ajuns în închisoare nu mai este interesant pentru acel mediu? Cu siguranță răspunsul nu poate fi unul simplu, cel puțin mesajele transmise de către copiii aflați în custodie prietenilor săi, sunt pătrunse de o evidentă notă de regret. Astfel, la întrebarea deschisă: „**Ce sfaturi ai da prietenilor tăi de afară?**”, copiii au răspuns:

- să savureze viața;
- să se gândească la familie;
- să nu facă prostii;
- nimeni nu are nevoie de „romantică blatnaia”;

- să asculte de părinți, să nu ajungă la penitenciar, să aibă propria opinie;
- atenție cu prietenii! și ce fac ei ș.a.

Trebuie, în același timp, de ținut cont că copiii în dese cazuri au o experiență neplăcută de aflare a sa în familie. Consumul de droguri, de băuturi alcoolice și violența sunt experiențele trăite de către minori până a ajunge în închisoare. Din considerentele expuse este foarte important a observa efectele contactului copilului cu lumea exterioară și a interveni imediat și prompt atunci când este nevoie.

Întrevederile nu sunt unica cale de comunicare a copiilor privați de libertate cu familia și prietenii. Posibilitatea de a folosi telefonul sau a scrie scrisori sunt alternative suficient de accesibile.

Întrebarea Q41 din chestionar:

Îți este permis să folosești telefonul public de fiecare dată când ai nevoie?

Da	Nu
26	6

Întrebarea Q43 din chestionar:

De când ești aici, ți s-a ridicat vreodată dreptul de a:

	Da	Nu
Q43.1. Avea întrevederi?	15	17
Q43.2. Folosi telefonul public?	9	21
Q43.3. Trimite scrisori?	6	24

În conformitate cu prevederile articolului 246 Cod de Executare, deținuților li se poate aplica, în calitate de pedeapsă disciplinară, suspendarea dreptului la întrevederi de lungă și scurtă durată pe un termen de până la trei luni. În cazul minorilor, acest termen se reduce până la două luni, dar și cu această indulgență, îngrădirea acestui drept în calitate de sancțiune nu se aliniază standardelor de detenție indicate *supra*.

Întrebarea Q 54 din chestionar: De când ești închis:

Q54.1. Respectul tău față de tine

A scăzut	A rămas același	A crescut
3	13	16

Q54.1.1. De ce?

A scăzut	A rămas același	A crescut
	„pentru că recunosc că am greșit” „sunt tot același” „nu mă socot mai bun ca alții” „caracterul nu se schimbă”	„Din cauza codeținuților” „am crescut mai mare și am prins la minte” „mi-a venit mintea la cap” „m-am responsabilizat” „că o să pot încadra în societate”

Q54.2. Respectul celorlalți față de tine

A scăzut	A rămas același	A crescut
3	12	„

Q54.2.1. De ce?

A scăzut	A rămas același	A crescut
„Pentru că am procedat greșit” „așa e viața” „deoarece persoanele nu stimează deținuții”	„pentru că a fost permanent” „cum te porți la libertate, așa și aici”	„m-am schimbat pozitiv, învăț, fac profesie”

Q54.3. Respectul tău față de ceilalți

A scăzut	A rămas același	A crescut
5	13	11

Q54.3.1. De ce?

A scăzut	A rămas același	A crescut
„sunt cu comportament delicvent”	„Pentru că am rămas om” „Nu-mi fac păreri” „Pentru că eu nu mă arăt că sunt foarte crutoi și deștept”	„Pentru că am fost privat de libertate” „Pentru că am intenții bune” „mă împac mai bine cu alții” „mi-am schimbat viziunea”

Cel mai probabil, răspunsurile la această întrebare necesită o analiză mult mai profundă tocmai din perspectiva psiho-socială. Trăirile personale, modul de percepție a celor întâmplate și perspectivele ulterioare, constituie indicatori care pot indica calitatea parcursului copilului prin sistemul de valori ale justiției juvenile. Cauza contrastului între intrarea în sistem și ieșirea din el poate ajuta specialiștii în elaborarea celor mai eficiente instrumente în corijarea comportamentului și prevenirea recidivei.

CONSTATĂRI ȘI RECOMANDĂRI

1. O creștere clară a indicatorilor se observă la capitolul „Infrațiuni grave”⁹⁸. Aici s-au înregistrat 35 și 26 de infrațiuni respectiv în anii 2018, 2019 (9 luni), față de 23 și 24 în anii 2016, 2017 respectiv. Deși mai puțin decât în aceeași perioadă a anului 2018, indicatorul este în creștere, comparativ cu anii 2016 și 2017, de aceea necesită atenția cuvenită din partea autorităților. În contextul dat, este important ca instituțiile competente purtătoare a puterii de stat să investigheze oricare fluctuație a indicatorilor criminalității și să vină neîntârziat cu reacția necesară. De aceea ar fi util a se studia din punct de vedere criminologic structura infracționalității, pentru a ne asigura că nu avem tendințe periculoase de întinerire a infracțiunilor grave, excepțional de grave;
2. Este necesar a conjuga eforturile pentru ca minorii să nu mai fie ținuți împreună cu adulții, ci în unități speciale pentru minori. Deținându-se în sectoare adaptate, din cauza condițiilor materiale precare, dar și din cauza lipsei de personal specializat, deținuții minori sunt supuși unui regim specific cu multe lipsuri, iar sprijinul și supravegherea rămân inadecvate. Aceasta înseamnă că minorii nu beneficiază de activități de formare educațională și profesională care să-i pregătească pentru viață, necesare pentru reintegrarea lor în comunitate atunci, când sunt eliberați. În acest context este oportun a revedea și sistemul de asistență medicală pentru minori. De continuat eforturile ca preveniții, în special minorii, să nu execute arestul în izolatoarele de detenție provizorie;
3. Pentru punerea în funcțiune a penitenciarului pentru minori reconstruit este necesar a elabora o foaie de parcurs referitoare la perioada (etapele) de trecere, angajarea și instruirea personalului, planificarea și organizarea escortei alte chestiuni logistice legate de siguranța deținuților;
4. Cadrul normativ actual conferă referatului presentințial o importanță deosebită atât în cadrul procesului de individualizare a sancțiunilor penale, cât și în faza urmăririi penale, referatul oferind o evaluare profesională a naturii și cauzelor care au condus la un comportament infracțional al persoanei evaluate, precum și a posibilităților acesteia de a se reintegra în societate. Astfel, consilierii de probațiune *latu sensu* realizează o activitate de investigație, analiză și cercetare paralelă a circumstanțelor cazului, realizând poate cea mai importantă și dificilă sarcină a procesului penal: și echitatea, iar prin aceasta inevitabilitatea pedepsei. Prin urmare, se recomandă utilizarea cât mai des a referatului presentințial, ca suport real în promovarea politicii de dejudiciari-

⁹⁸ Infrațiuni grave se consideră faptele pentru care legea penală prevede pedeapsa maximă cu închisoare pe un termen de până la 12 ani inclusiv.

zare a cauzelor și soluționarea acestora fără parcurgerea procedurilor judiciare.

5. A folosi instrumentele de la art. 216 CPP ca în cazul când se constată existența unor cauze și condiții care au contribuit la săvârșirea infracțiunii, organul de urmărire penală să sesizeze autoritatea respectivă competentă sau persoana cu funcție de răspundere cu privire la luarea unor măsuri pentru înlăturarea acestor cauze și condiții
6. Pentru asigurarea unui proces echitabil, copilul bănuit sau învinuit de încălcarea legii penale trebuie să poată participa eficient la proces. Prin urmare, el trebuie să înțeleagă natura acuzațiilor, consecințele și pedepsele posibile astfel încât să-și poată ghida reprezentanții, să poată înainta recuzări, prezenta succesiunea evenimentelor, lua decizii adecvate cu privire la probe și probatoriu etc., de aceea se propune a întreprinde măsuri pentru sporirea calității reprezentării din partea avocaților încadrați în asigurarea asistenței juridice garantate de stat.
7. A intensifica controlul departamental și ministerial asupra garantării dreptului la integritate fizică și psihică a copiilor din locurile de detenție. A spori gradul de siguranță a detenției prin implementarea mecanismelor de prevenție și autocontrol. A se elabora un document cu informații specifice privind măsurile de siguranță împotriva relelor tratamente și a se asigura ca acest document să fie înmănat tuturor minorilor luați în custodie, imediat după sosirea lor în incinta unei instituții de aplicare a legii.
8. A elabora cadrul normativ necesar și pertinent pentru diversificarea posibilităților asigurării contactului cu familia, utilizând performanțele tehnice contemporane.
9. În conformitate cu prevederile art. 246 Cod de Executare, deținuților li se poate aplica, în calitate de pedeapsă disciplinară, suspendarea dreptului la întreprinderi de lungă și scurtă durată pe un termen de până la trei luni. În cazul minorilor, acest termen se reduce până la două luni, dar și cu această indulgență, îngrădirea acestui drept în calitate de sancțiune nu se aliniază standardelor de detenție indicate *supra*. În acest context se propune ajustarea practicii și cadrului normativ referitor la interdicția de întreprinderi de lungă și scurtă durată ca sancțiuni pentru minori.

AVOCATUL POPORULUI PENTRU DREPTURILE COPILULUI

mun. Chișinău, str. Sfatul Țării, nr. 16
TELEFONUL DE ÎNCREDERE AL COPILULUI
0 800 11116
apelul este gratuit
www.ombudsman.md